

Ammatillinen leikki menetelmänä lapsen osallisuuteen vastaanottope- heessä

Carolina Winstén

2019 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

**Ammatillinen leikki menetelmänä lapsen
osallisuuteen vastaanottoperheessä**

Carolina Winstén
Sosionomi AMK
Opinnäytetyö
Huhtikuu, 2019

Carolina Winstén

Ammatillinen leikki menetelmänä lapsen osallisuuteen vastaanottoperheessä

Vuosi 2019 Sivumäärä 56

Opinnäytetyö on toiminnallinen kehittämistyö, jonka tarkoituksena on tarkastella ammatillisen leikin mahdollisuuksia leikki-ikäisen lapsen osallisuuden vahvistamisessa lastensuojelussa. Ammatillinen leikki on kehitteillä oleva menetelmä, jonka tavoitteena on leikin keinoin saada esiin lapsen näkemyksiä. Yhteistyökumppaneina kehittämistyössä olivat Pesäpuu Ry sekä kunnallinen vastaanottoperhetoiminta. Opinnäytetyöni tavoitteena oli kehittää menetelmää vastaanottoperhetoiminnan käyttöön soveltuvaksi. Opinnäytetyöni toiminnallisen osuuden tavoitteena oli tuottaa opas ammatillisesta leikistä. Opinnäytetyön viitekehys muodostuu lapsen osallisuudesta ja leikistä menetelmänä. Kehittämistyön välineinä toimivat keskustelut yhteistyökumppaneiden kanssa sekä lomakehaastattelu vastaanottoperhetoiminnan työntekijöille ja perhehoitajille.

Haastattelun pohjalta voitiin todeta, että lasten näkemyksiä pidettiin tärkeinä, mutta päätöksentekoon niillä nähtiin vähän vaikutusta. Eniten lasten näkemyksiä kuultiin pitkäaikaista sijaishuoltopaikkaa valittaessa. Lasten näkemyksiä saatiin esiin havainnoimalla lapsia arjessa ja tuomalla havaintojen kautta saadut lapsen näkemykset ja näkökulmat lapsen yhteistyöverkoston tietoon. Lasten leikkiä havainnoitiin leikkitaitojen ja leikin sisältöjen näkökulmasta. Leikkiä käytettiin välineenä lapsen tutustumisessa ja lapsen taitojen vahvistamisessa. Leikkiä tavoitteellisenä menetelmänä pidettiin kiinnostavana, mutta siihen tarvittiin perehdytystä.

Opinnäytetyön toiminnallisena tuotoksena syntyi perehdytysmateriaali lapsen osallisuudesta ja leikistä. Menetelmäopasta ammatillisesta leikistä ei ollut vielä kehittämistyön tässä vaiheessa tehtä. Perehdytysmateriaaliin sisällytettiin kuitenkin esite ammatillisesta leikin menetelmästä, jonka perusteella menetelmää on mahdollista kokeilla käytännössä. Saadut kokemukset voivat näin olla pohjana tulevalle kehittämistyölle.

Ammatillisella leikillä on hyvät mahdollisuudet vastata tulevaisuudessa tavoitteeseen leikki-ikäisen lapsen osallisuuden lisääntymisestä. Ammatillinen leikki mahdollistaa lapsen kohdaksi tuleminen ja leikin kautta lapsi voi tuoda omia ajatuksiaan ja näkemyksiään esiin lapselle ominaisella tavalla. Leikin kautta lapsen kanssa työskentelevän aikuisen on mahdollista paremmin ymmärtää lapsen maailmaa, miten hän kokee asiat, mitä hän ajattelee tai mitkä asiat ovat hänelle tärkeitä juuri tässä hetkessä. Ammatillisen leikin käytössä on myös haasteita, jotka tulee huomioida menetelmän kehittämistyössä. Tulee huomioida, että leikistä ei voida tehdä tulkintoja, koska tulkinnat voivat johtaa väärin johtopäätöksiin ja ratkaisuihin.

Asiasanat: ammatillinen leikki, lapsinäkökulmainen tutkimus, osallisuus, vastaanottoperhe

Carolina Winstén

Professional play as a method for increasing children's participation in child care services

Year	2019	Pages	56
------	------	-------	----

This thesis is a functional development process with the purpose to research the opportunities of professional play as a method of strengthening children's participation in child care services. Professional play is a method under development, which aims to highlight children's views. The co-operation partners in this thesis were Pesäpuu Ry and the municipal crisis family foster care. The aim of the thesis was to develop the method of professional play for the needs of the crisis family foster care. The aim of the functional part was to write a guide on how to use the method. The frame of reference is about participation and play as a method. Development methods used were development conversations with the partners and an interview form sent to employees and foster families of crisis foster care.

The result of interviews was that children's views are seen as important, however they only have marginal influence on decisions. Children's views were mostly being heard while searching for a permanent foster family. Children's views came to the forefront when observing them in every-day living and sharing these findings to the child's collaborative network. Children's play was observed through a perspective on playing skills and the contents of the play. Play was used as a method of getting to know the child and as a method of developing skills. Playing as a goal-oriented method was seen as interesting but respondents needed more education about the method.

As a functional product of this thesis were written an induction material about children's participation and play. A guide about professional play as a method was not possible to make in this point of developing process. Brochure about professional play method was thought included in induction material, so it is possible to try the method in practice. Experiences about method could be used when developing the professional play.

Induction material about children's participation and play was created as a functional product of this thesis. A guide about professional play as a method was not possible to make at this point of the development process. However, a brochure about the professional play method was included in the induction material, so it would be possible to try the method in practice. Experiences of the method could be used when developing the professional play.

Professional play has good opportunities of increasing children's participation in the future. Playing enables a child to be heard and a playing child can tell about his/her views and perspectives in a way, which is characteristic to that child. In this way an adult could have better opportunities of understanding the child and their way of seeing the world. Professional play also has some challenges, which should be noticed when developing the method. It should be noticed that interpretations should not be made based on the play, because these could lead to inaccurate decisions and solutions.

Keywords: professional play, child-oriented research, participation, foster care

Sisällys

1	Johdanto	6
2	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet	7
3	Tutkimuskysymykset	9
4	Lapsinäkökulmainen tutkimus	9
5	Osallisuus	11
5.1	Lapsen osallisuus	11
5.2	Vuorovaikutus ja kiintymyssuhde perustana lapsen osallisuuteen	15
5.3	Lapsen osallisuutta vahvistavia menetelmiä	17
6	Leikki	19
6.1	Leikki menetelmänä	20
6.2	Theraplay-menetelmä	22
7	Ammatillinen leikki	23
7.1	Ammatillinen leikki vastaanottoperheessä	24
7.2	Ammatillinen leikki palvelun kehittämistyön välineenä	25
8	Kehittämistutkimuksen toteutus	26
8.1	Haastattelut	27
8.2	Aineiston analyysi	28
9	Tulokset	28
9.1	Lasten osallisuuden toteutuminen vastaanottoperhesijoituksen aikana	28
9.2	Leikin merkitys ja mahdollisuudet vastaanottoperhetoiminnassa	30
9.3	Opas ammatilliseen leikkiin	30
10	Arviointi ja luotettavuus	31
10.1	Kehittämisprosessin arviointi	31
10.2	Lopputuloksen arviointi	33
10.3	Ammatillisen leikin vaikutusten arviointi	34
11	Pohdinta ja jatkotutkimusaihe	36
Liitteet		
	Liite 1: Saatekirje	41
	Liite 2 Lomakehaastattelu	42
	Liite 3: Perehdytysmateriaali lapsen osallisuuteen	45
	Liite 4: Esite ammatillisesta leikistä	53

1 Johdanto

Opinnäytetyöni aiheena on lapsen osallisuuden kehittämisen vastaanottoperheteroiminnassa ammatillisen leikin menetelmää hyödyntäen. Tässä opinnäytetyössäni tarkastelen ammatillista leikkiä menetelmänä lapsen kuulemiseen ja osallisuuden vahvistamiseen. Ammatillisella leikillä tarkoitetaan tässä leikkitilannetta, jolla on työntekijän määrittelemä tavoite ja käsiteltävä teema. Leikin keinoin voidaan selvittää esimerkiksi lapsen ajatuksia sijaisperheeseen muutosta. (Planting, Särkiö 2018).

Lastensuojelua käsittelevässä kirjallisuudessa ja tutkimuksissa on noussut esiin, että pienet lapset, heidän omat mielipiteensä ja ajatuksensa eivät juurikaan näy lastensuojelun kirjauksissa ja muistiinpanoissa. Perheen tilannetta arvioidaan usein pääasiassa vanhempien tilanteen kautta, jolloin lapsi saattaa jäädä hieman syrjään perheen asioiden käsittelyssä. Erityisesti avohuollon työskentely on usein vanhempikeskeistä ja vasta sijaishuollossa keskitytään lapseen itseensä, hänen kokemuksiinsa ja näkemyksiinsä, mielipiteisiin ja toiveisiin (Sinko 2016, 41-42). Samansuuntaiset havainnot ovat nousseet esiin omakohtaisissa keskusteluissani lastensuojelun piirissä työskentelevien ihmisten kesken. Lastensuojelun kehittämishaasteena on saada pienenkin lapsen ääntä kuuluviin.

Leikki-ikäinen lapsi pystyy osallistumaan ja olemaan osallisena oman ja perheensä asioiden käsittelyssä lastensuojelussa. Tähän tarvitaan kuitenkin aikuisten halua kuulla lasta ja nähdä vaivaa lapsen tasolle pääsemiseksi. Lastensuojeluun tarvitaan myös uudenlaisia menetelmiä ja työtapoja, joilla mahdollistetaan leikki-ikäisten lasten kuulluksi tuleminen.

Opinnäytetyössäni yhteistyökumppanina toimii Pesäpuu ry, joka on valtakunnallinen lastensuojelun kehittämisjärjestö. Pesäpuu ry:llä on meneillään Kirahvi-kehittämistyö, jonka tarkoituksena on vahvistaa leikki-ikäisten lasten osallisuutta lastensuojelussa. Kehittämistyön yhtenä tarkoituksena on tuottaa yhdessä lasten kanssa tarinoita sijaisperheessä asuvasta Kirahvi Mainiosta. Kirahvi Mainion tarinat toimivat pohjana leikkimenetelmän käytölle ja niiden avulla päästään leikin keinoin käsittelemään eri teemoja, kuten sijaisperheessä asumista, ikävää, rakkautta ja tunteita.

Opinnäytetyössäni kehitän ammatillisen leikin menetelmää vastaanottoperheteroiminnan näkökulmasta tämän palvelun käyttöön soveltuvaksi. Vastaanottoperheteroiminta on lastensuojelun palvelu, joka tarjoaa lapselle lyhytaikaista sijaishuoltoa tehtävään valmennetussa vastaanottoperheessä. Vastaanottoperhe tarjoaa lapselle hänen tarpeistaan lähtevää turvaa, hoivaa ja huolenpitoa. Palvelua voidaan käyttää sosiaalityöntekijän päätöksellä niissä tilanteissa, joissa lapsi on välittömässä vaarassa omassa kodissaan. Lapsi voidaan sijoittaa kiireellisesti vastaanottoperheeseen kaikkina vuorokaudenaikoina. Lapsi voidaan sijoittaa vastaanottoperheeseen myös avohuollon tukitoimenpiteenä, kun muut tukitoimet eivät ole mahdollisia tai riittäviä.

Sijoituksen aikana lapsen tilanteesta ja tarpeista tehdään arvio ja laaditaan jatkosuunnitelma. Vastaanottoperheestä lapsi joko palaa kotiin tai siirtyy jatkosijoituspaikkaan. Työskentelyn tavoitteena on löytää keinoja ja tukea sekä lasta, että vanhempia niin, että lapsen olisi mahdollista palata kotiin. Sijoituksen aikana tehdään tiivistä yhteistyötä lapsen, hänen vanhempiansa, vastuusosiaalityöntekijän, vastaanottoperhetoiminnan työntekijöiden ja perhehoitajan kesken. Yhteistyöhön ja tilanteen arviointiin osallistuu myös mahdollisesti lapsen muita läheisiä, viranomaisia tai yhteistyötahoja. Lapsen tilanteen arviointi perustuu lapsen etuun ja yksilöllisiin tarpeisiin. (Helsingin kaupunki 2018).

Opinnäytetyöni tuo kehittämistyön kautta vastaanottoperhetoiminnan käyttöön uuden menetelmän - ammatillisen leikin, jota voidaan hyödyntää lapsen näkemysten, mielipiteiden ja toiveiden kuulemisessa. Näin saadaan arvokkaita näkemyksiä lapselta itseltään sijoituksen aikana tehtävää lapsen tilanteen arviota ja jatkosuunnitelmia varten. Toisaalta taas lasten esiintuomia näkemyksiä voidaan hyödyntää vastaanottoiminnan palvelun kehittämisessä.

2 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet

Opinnäytetyön tarkoituksena on kehittää leikki-ikäisen lapsen osallisuuden toteutumista vastaanottoperheessä. Opinnäytetyö on kehittämistyö, jonka tarkoituksena on kehittää tarinaan pohjautuvaa, ammatillista leikkiä menetelmänä vastaanottoperhetoiminnan käyttöön. Kehittämistyön pohjana toimii teorian tieto sekä vastaanottoperhetoiminnan perhehoitajille ja työntekijöille toimitettavan lomakehaastattelun aineisto. Opinnäytetyön tuloksena syntyy vastaanottoperhetoiminnan käyttöön menetelmäopas, jonka perusteella vastaanottoperhetoiminnan lapsen kanssa työskentelevät työntekijät ja perhehoitajat voivat hyödyntää leikkiä menetelmänä lapsen näkemysten kuulemisessa. Menetelmän tavoitteena on mahdollistaa lapsen osallisuus omassa asiakasprosessissaan sekä lasten osallisuus palvelun kehittämisessä.

Opinnäytetyöni aihealueen - pienten lasten osallisuuden lastensuojelussa valitsin omien ja työelämän havaintojen ja tarpeen pohjalta. Halusin myös toteuttaa opinnäytetyön toiminnallisena ja tavoitteena oli, että se tuottaisi konkreettista materiaalia lapsen äänen kuulemistamahan. Osallisuus käsitteenä on kuitenkin laaja ja vakiintuneita menetelmiä ei kovin paljon ole käytössä suoraan pienen lapsen kuulemiseen. Usein lapsen kuuleminen on tapahtunut aikuisen tekemien havaintojen ja tulkintojen kautta.

Lapsen haastattelussa ja muissa lapsen osallisuutta tukevilla menetelmissä, kuten sadutuksessa, haasteena on niiden kielellisyys. Omienkin kokemusteni ja havaintojeni kautta olen huomannut, että sijoitettujen lasten kielellinen kehitystaso voi olla viiveistä tai lapsella voi olla muita kehityksellisiä haasteita tai vaikkapa puutteellinen suomen kielen taito maahanmuuttajataustan vuoksi, joiden vuoksi lapsen näkemysten tavoittaminen vain kielellisiä menetelmiä käyttäen on haasteellista.

Halusin löytää opinnäytetyöhöni menetelmän, jota voisi käyttää kaikkien asiakaslasten kanssa riippumatta heidän kielellisistä taidoistaan tai kehitystasostaan. Keskusteltuani Pesäpuu ry:n asiantuntijan kanssa heidän kehittämistyöstään, nousi esiin leikki menetelmänä ja tämä tuntuikin sen jälkeen itsestään selvältä valinnalta menetelmäksi opinnäytetyöni kehittämistyöhön. Leikki on lapselle ominaista toimintaa ja leikkiin pystyy pienikin lapsi, kehitystasosta riippumatta.

Leikkiä on käytetty sosiaali- ja terveysalalla hyvin vähän menetelmänä lapsen osallisuuden näkökulmasta. Tämän vuoksi menetelmästä ei juurikaan löytynyt aiempia tutkimuksia tai kirjallisuutta. Tällaiselle, osallisuutta tukevalle leikille menetelmänä ei myöskään ole ollut käytössä edes käsitettä, ainakaan suomenkielisessä kirjallisuudessa. Pesäpuu ry:n asiantuntija käyttää kuitenkin blogissa julkaistussa artikkelissa käsitettä ammatillinen leikki ja tämä kuvaa mielestäni hyvin menetelmää erottaen sen samalla vapaasta leikistä (Planting, Särkiö 2018).

Tässä opinnäytetyössäni käytän käsitettä ammatillinen leikki, menetelmästä, jonka tarkoituksena on kuulla lasta ja vahvistaa hänen osallisuuttaan. Ammatillisella leikillä tarkoitetaan suunnitelmallista leikkilannetta, jolla on työntekijän määrittelemä tavoite ja käsiteltävä teema. Leikin teemaan johdatteluna voidaan käyttää esimerkiksi aihetta käsittelevää tarinaa. Leikin keinoin voidaan selvittää esimerkiksi lapsen ajatuksia ja mielipiteitä lastensuojelun prosesseissa. (Planting, Särkiö 2018). Koska ammatillinen leikki on käsitteenä uusi, tässä opinnäytetyössäni haluan paneutua selvittämään asiantuntijoiden avulla käsitteen määritelmää tarkemmin.

Opinnäytetyöni tavoitteena on määritellä ammatillinen leikki käsitteenä ja menetelmänä teoriatietoon ja tutkimuksiin perustuen, kehittää menetelmää vastaanottoperhetoiminnan käyttöön soveltuvaksi sekä koostaa ammatillisen leikin menetelmästä opas vastaanottoperhetoiminnan käyttöön.

Opinnäytetyössäni kehitettävän menetelmän ja toiminnan tavoitteena on vahvistaa vastaanottoperheeseen sijoitetun lapsen osallisuutta. Tavoitteena on menetelmän myötä saada lapsen ääni paremmin kuuluviin sijoitusprosessin eri vaiheissa. Tavoitteena on, että kehittämissuunnitelmissa syntyvän menetelmän avulla lapsen äänen kuuleminen tulisi järjestelmällisemmin osaksi vastaanottoperhetoiminnan työkäytäntöjä ja prosessia.

Opinnäytetyöni tuloksena syntyy menetelmäopas ammatillisesta, tarinaan pohjautuvasta leikistä. Opas on tarkoitettu vastaanottoperhetoiminnan käyttöön, mutta sitä on mahdollista hyödyntää laajemminkin lastensuojelussa. Oppaan sisältö on mahdollista julkaista myös yhteistyökumppanin Pesäpuu Ry:n verkkosivuilla. Menetelmäoppaan tarkoituksena on toimia työkaluna niin perhehoitajien kuin vastaanottoperhetoiminnan työntekijöidenkin käytössä. Koska kyseessä on uusi menetelmä, oppaan tarkoitus on myös rohkaista lasten kanssa työskenteleviä kokeilemaan menetelmää ja kehittämään sitä eteenpäin.

Lapsi ja heidän perheensä hyötyvät osallisuuden vahvistamisesta, koska näin asioihin tuodaan myös enemmän lapsen näkökulmaa ja vahvistetaan lapsen asemaa lastensuojelun keskiössä. Lapsen äänen ja mielipiteiden esiin saamisesta hyötyvät myös lapsen asioista vastaavat sosiaalityöntekijät, jotka saavat näin lisää tietoa lapsen ja perheen tilanteesta ja joita he pystyvät hyödyntämään arvioidessaan lapselle ja perheelle sopivia palveluja ja tukitoimia. Lapsen osallisuuden vahvistaminen ja lapsen kuuleminen auttavat osaltaan myös lapselle sopivan pysyvän sijaishuoltoapaikan löytämisessä. Lasta kuulemalla on mahdollista löytää lapselle mahdollisimman hyvin sopiva, pysyvä sijaishuolto paikka ja näin edelleen ehkäistä sijoitusten purkautumista ja sijaishuolto paikkojen vaihtumista.

3 Tutkimuskysymykset

Miten vastaanottoperhetoiminnan työntekijät ja perhehoitajat kokevat leikki-ikäisen lapsen osallisuuden toteutuvan sijoituksen aikana?

Miten vastaanottoperhetoiminnassa hyödynnetään leikkiä menetelmänä?

Miten ammatillinen leikki soveltuu lapsen näkemysten kuulemiseen vastaanottoperheessä lapsen sijoituksen aikana?

4 Lapsinäkökulmainen tutkimus

Seuraavissa kappaleissa tarkastelen osallisuutta ja leikkiä monialaisesta näkökulmasta. Tarkastelen osallisuuden ja leikin käsitettä teoreettisen tiedon valossa. Tähän osuuteen olen valinnut tarkasteltavaksi näkökulmia osallisuuteen ja leikkiin menetelmänä niin lastensuojelun, lapsinäkökulmaisen tutkimuksen, lastenpsykiatrian, hoitotyöhön, vammaistyön ja varhaiskasvatuksen kirjallisuuteen perustuen. Tämän valinnan tein, koska lastensuojelun asiakaslapsen sijoittuvat usein näiden palvelujen rajapinnoille. Sama lapsi on usein asiakkaana useammassa kuin yhdessä yllämainituista palveluista. Valintaan vaikutti myös oma kiinnostukseni ja kokemukseni sekä haluni katsoa asiaa monitieteellisestä näkökulmasta mahdollisimman laajan kuvan saamiseksi. Tavoitteenani on pystyä yhdistämään monialaista tietoa, jonka avulla on mahdollista kehittää ammatillisen leikin menetelmää lastensuojelutyöhön.

Lapsinäkökulmaisella tutkimuksella tarkoitetaan tutkimusta, jonka tarkoituksena on tavoittaa lasten näkökulmia ja heillä olevaa tietoa. Tutkimus painottuu kuulemaan eri-ikäisiä lapsia ja heidän näkökulmiaan sekä tapojaan käsitellä ja ilmaista asioita. Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen perusteella voidaan kehittää lapsinäkökulmaista toimintaa, jossa lapsen tuottama tieto yhdistyy vastavuoroisesti ammattilaisten tietoon. (Karlsson & Karimäki 2012, 17-24).

Karlsson on tehnyt lapsinäkökulmaista tutkimusta ja käsitellyt tutkimuksissaan lasten ja aikuisten näkökulmien eroavaisuuksia. Karlsson toteaa, että lasten kanssa toimivien aikuisten tehtävänä on selvittää lasten kokemusmaailmaa, miten lapset toimivat ja ajattelevat ja miltä

ammattilaisten toimintakulttuuri näyttää lasten silmin. Lapsen näkökulmien ja kokemusmaailman tavoittaminen on perusedellytys laadukkaalle päätöksenteolle ja ammattilaisten toiminnalle. (Karlsson & Karimäki 2012, 275-277).

Johanna Olli on tutkija, joka kirjoittaa parhaillaan väitöskirjaa vammaisten lasten osallisuutta tukevan hoitotyön mallin kehittämistä. Väitöskirjan tarkoituksena on koota teoriaa ja käytäntöä yhdistävä malli, jotta vammaiset lapset tulisivat kuuluiksi omassa kuntoutuksessaan. Olli käsittelee julkaistussa artikkelissaan ja kirjoituksissaan teemoja lasten osallisuudesta, erityisistä tarpeista ja niiden huomioimisesta kuulemisessa sekä leikistä lapsen kuulemisen menetelmänä. Nämä teemat ovat tärkeitä myös ammatillisen leikin kehittämisessä lastensuojelun tarpeisiin ja tämän vuoksi haluan tarkastella tätä ajankohtaista tutkimusta.

Olli (2014) on kirjallisuuskatsauksessaan tutkinut vammaisten lasten toimijuutta edistäviä ja estäviä tekijöitä. Tutkimustulosten mukaan lasten toimijuutta edistävät ja estävät ammattihenkilöiden asenteet ja kommunikaatiotaidot sekä organisaatioiden rakenteelliset seikat.

Ammattihenkilöiden asenteet voivat edistää lapsen toimijuutta, jos aikuinen suhtautuu arvostavasti erilaisuuteen ja itse lapseen. Lapsen arvostavaan suhtautumiseen kuuluu lapsen näkeminen yksilöllisenä kokonaisuutena, joka on oman elämässään toimija ja jolla on yksilölliset vahvuudet. Aikuinen suhtautuu arvostavasti lapseen, hänen toimintaansa, näkemyksiinsä ja kokemuksiinsa. Ammattihenkilön asenteet edistävät lapsen toimijuutta, jos hän osaa pohtia oman toimintansa, tilanteen tai ympäristön vaikutusta lapseen ja lapsen toimintaan. Toisaalta taas asenteet voivat estää lapsen toimijuuden toteutumista, jos ammattilainen suhtautuu erilaisuuteen kielteisesti, asennoituu lapseen ongelmalähtöisesti vammoihin ja rajoitteisiin keskittyen ja tulkitsee ongelman lapsen puutteista johtuviksi. (Olli 2014, 152-160).

Ammattihenkilöiden kommunikointitaidot ovat tärkeitä lapsen toimijuuden ja osallisuuden käytännön toteutumisen kannalta. Edistävinä tekijöinä ovat aikuisen halu ja kyky kuulla lasta ja pyrkiä dialogiseen, tasa-arvoiseen vuorovaikutukseen. Toimijuutta estävänä tekijänä ovat taas aikuisen valta-asema ja etäisyyden pitäminen lapseen kommunikaatiotilanteessa, jossa aikuinen valitsee keskustelunaiheet omista lähtökohdistaan ja tarkoituksiperistään käsin. Ammattihenkilöiden käytännön taidoilla ja erilaisten vaihtoehtoisten kommunikointimenetelmien käytöllä on vaikutusta lapsen toimijuuden toteutumiseen. Lapsen toimijuutta edistää aikuisen avoin asenne kuulla kaikkia lapsen käyttämiä kommunikointikeinoja ja viestin sisältöä sen sijaan että hän keskittyisi viestin tuottamisen ongelmiin tai rajaisi kommunikointimahdollisuuksia valitsemalla tietyn tavan kommunikoida. (Olli 2014, 152-160).

Rakenteelliset tekijät nousivat myös yhdeksi toimijuutta ja osallisuutta edistäväksi tai estäväksi tekijäksi. Lapsen toimijuutta edistävät rakenteet organisaatiossa ovat tärkeitä, olennaista on itse lapsen näkeminen asiakkaana sen sijaan että kaikki tapahtuu vain vanhempien kautta. Organisaatiossa tulee olla järjestettynä riittävästi aikaa lapsen kuulemiselle ja

organisaation arvopohjan tulee olla rakentunut erilaisuuden, lapsen ja hänen näkemystensä arvostamiselle ja niiden tulee ohjata toimintaa. Rakenteelliseksi esteeksi lapsen toimijuuden toteutumiseen voivat nousta esimerkiksi vaatimukset toiminnan tuloksellisuudesta tai taloudellisuuteen keskittyvät arvot. (Olli 2014, 152-160).

5 Osallisuus

Osallisuudella tarkoitetaan mahdollisuutta olla osallisena itselle merkittävässä yhteisössä ja osallistua asioiden käsittelyyn. Osallisuus on yksilön oma kokemus mahdollisuuksistaan olla tasavertaisena käsittelemässä asioitaan ja siihen liittyy vahvasti myös kokemus vastavuoroisuudesta. Osallisuuteen kuuluu mahdollisuus saada tietoa itseä koskevista suunnitelmista ja ratkaisuksista sekä niiden perusteluista, mahdollisuus ilmaista oma näkemyksensä ja vaikuttaa näin asioihin. (THL 2018).

Osallisuutta voidaan kuvata porrasmalleilla, joiden alimmilla portailla yksilöllä on vain vähän tai ei ollenkaan mahdollisuuksia vaikuttaa ja ylemmille portaille mentäessä yksilön valta vaikuttaa ja sitä myötä myös osallisuus lisääntyy. Harry Shier on luonut mallin, jonka mukaan portaat ovat seuraavat alhaalta ylöspäin: 1.porras: Lapsia kuunnellaan, 2.porras: Lapsia tuetaan mielipiteen ilmaisemisessa, 3.porras: Lasten näkemykset otetaan huomioon, 4.porras: Lapset otetaan mukaan päätöksentekoon, 5.porras: Lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta. Lapsen oikeuksien toteutuminen vaatii vähintään kolmen ensimmäisen portaan toteutumista. (Hotari, Oranen & Pösö 2013, 149-154).

Nigel Thomas on luonut osallisuuden eri ulottuvuuksia käsittelevän mallin, jossa eri ulottuvuuksien perusteella voidaan tarkastella osallisuuden toteutumista. Thomasin mallin mukaan ulottuvuudet ovat: mahdollisuus valita osallistuuko hän vai ei, mahdollisuus saada tietoa, mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, mahdollisuus ilmaista itseään, mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen, mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. (Hotari, Oranen & Pösö 2013, 149-154)

5.1 Lapsen osallisuus

Lapsen oikeus osallisuuteen on määritelty ihmisoikeussopimuksissa, kuten YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa sekä Suomen laissa.

YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksessa on määritelty jokaisella lapsella, joka kykenee muodostamaan näkemyksensä, olevan oikeus ilmaista näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä vapaasti. Hänellä oikeus saada tietoa, mutta lasta on myös suojeltava hänelle vahingolliselta tiedolta. Lapsella, joka ei voi asua omassa perheessään on oikeus erityiseen suojeluun ja tukeen. (YK. 1991. Yleissopimus lasten oikeuksista).

YK:n lasten oikeuksien komitea on vuonna 2009 tehdyssä yleisessä huomautuksessa ottanut kantaa lapsen oikeudesta tulla kuulluksi. Tässä huomautuksessa komitea tarkentaa Lapsen oikeuksien sopimuksen artiklaa 12 ja toteaa lapsella olevan lähtökohtainen oikeus tulla kuulluksi ja esittää näkemyksensä ilman ikärajoja. Sopimusvaltioiden tulee lähtökohtaisesti olettaa jokaisen lapsen olevan kykenevä muodostamaan ja esittämään omat näkemyksensä iästä tai kehitystasosta riippumatta. Komitea korostaa, että lapsen kuulluksi tuleminen edellyttää myös muiden kuin kielellisten viestintätapojen käyttöä ja tunnustamista. Pieni lapsi voi ilmaista näkemyksiään esimerkiksi kehonkielellä, leikin, piirtämisen tai maalaamisen keinoin. (YK 2009, 8).

Lastensuojelulain mukaan lapsella on oikeus ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti saada tietoa ja esittää mielipiteensä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, päätöksiä tehdessä ja lastensuojelun toteutuksessa on huomioitava lapsen mielipide ja toiveet. Lapsen mielipiteitä ja toiveita selvitettäessä on toimittava hienovaraisesti, niin ettei lapsen ihmissuhteille koidu haittaa. (Lastensuojelulaki 417/2007).

Saastamoisen (2010) mukaan, lapsi on iästä riippumatta aina omassa lastensuojeluasiassaan asianosainen ja viranomaisilla on erityinen velvoite kohdella heitä tasa-arvoisesti yksilöinä, joilla on mahdollisuus vaikuttaa omien asioidensa käsittelyyn. Lapsen osallisuus on keskeinen periaate lastensuojelussa ja tämän vuoksi lapsella on erityinen oikeus saada tietoa ja ilmaista mielipiteensä. Lapsen näkökulma on otettava huomioon hänen asioitaan käsiteltäessä. Lastensuojelulain mukaan lasten osallisuuteen kuuluu lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen, lapsen puhevallan käyttö ja mahdollisuus edunvalvojan käyttämiseen. (Saastamoinen 2010, 65-66).

Lapsen mielipiteen selvittäminen ei ole lapsen ikään sidottua ja se tuleekin selvittää aina. Lapsen iästä ja kehitystasosta riippuu, minkälainen painoarvo lapsen mielipiteelle voidaan antaa päätöksiä tehtäessä. Lapsen mielipiteen tulee vaikuttaa sitä enemmän tehtäviin päätöksiin, mitä merkityksellisemmästä asiasta on kyse. Lapsen mielipidettä selvitettäessä on huolehdittava siitä, ettei mielipiteen selvittäminen aiheuta lapselle haittaa. On siis tarkoin harkittava, mitä tietoja tilanteesta lapselle annetaan, jotta hänen suhteensa vanhempiin ei vaarannu. Lapselle on annettava tietoa siitä, miksi ja mitä tarkoitusta varten hänen mielipidettään selvitetään. Joissakin poikkeustilanteissa lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä. Näitä tilanteita ovat esimerkiksi, jos arvioidaan että mielipiteen selvittäminen vahingoittaa lapsen psyykkistä tilaa tai on muuten selkeästi tarpeetonta. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja sisältö on dokumentoitava lapsen asiakirjoihin, on myös dokumentoitava perusteet, jos mielipiteen selvittäminen on jätetty tekemättä. Tulee muistaa myös, että lapsella on oikeus olla esittämättä mielipidettä. Lapsen mielipide voidaan käytännön tasolla selvittää suoraan lapselta kanssa keskustelemalla ja käyttäen tukena esimerkiksi erilaisia toiminnallisia välineitä tai menetelmiä. Pienten, alle kouluikäisten lasten kohdalla mielipidettä voidaan

selvittää myös havainnoimalla lapsen käyttäytymistä ja suhteita läheisiin, tai pyytämällä asiantuntijoilta tai läheisiltä selvityksiä. (Saastamoinen 2010, 66-68).

Lapsen kuulemisella tarkoitetaan yli 12-vuotiaan lapsen laissa turvattua oikeutta tulla kuuluksi lastensuojelulain mukaisia päätöksiä tehtäessä, kuten päätettäessä lapsen huostaanotosta, sijaishuollosta tai huostassapidon lopettamisesta. Asianosaisten kuuleminen perustuu hallintolakiin. Kuulemistilaisuuteen on varattava aika ja asianosaiselle lapselle on esitettävä kutsu tilaisuuteen. Kuulemistilaisuudessa tai sitä ennen lapsella on mahdollisuus tutustua kaikkiin asiaa koskeviin asiakirjoihin. Kuuleminen on mahdollista jättää toteuttamatta vain harvoissa poikkeustilanteissa, joissa arvioidaan kuulemisen vakavasti vaarantavan lapsen hyvinvointia ja kehitystä ja kuulematta jättäminen on lapsen edun kannalta välttämätöntä. Asiakirjojen sisällön luovuttamista voidaan rajoittaa vain, jos sisällön arvioidaan olevan lapsen edun vastaista. (Lastensuojelulaki 2007).

Lapsen puhevallan käytöllä tarkoitetaan hänen oikeuttaan käyttää itsenäisesti puhevaltaa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapsen puhevalta tarkoittaa oikeutta hakea etuutta tai palvelua, tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa, saada tieto päätöksestä sekä muutoksenhaku-mahdollisuudesta ja tehdä itsenäisesti muutoksenhaku päätökseen. Lapsella on oikeus käyttää itsenäistä puhevaltaa yli 12-vuotiaana. Alle 12-vuotiaan lapsen puhevaltaa käyttää useimmiten hänen huoltajansa tai lapselle erikseen määrätty ulkopuolinen edunvalvoja. Lapselle voidaan määrätä edunvalvoja, jos huoltaja ei pysty valvomaan lapsen etua puolueettomasti ja edunvalvojan määrääminen on tarpeellista lapsen edun turvaamiseksi ja asian selvittämiseksi. (Saastamoinen 2010, 71-72).

Lapsen osallisuus lastensuojelussa, esimerkiksi sijaishuoltopaikkaa valittaessa, tarkoittaa lapsen oikeutta osallistua neuvotteluihin, saada tietoa ja vastauksia kysymyksiinsä, tulla kuuluksi ja kertoa omat tietonsa. Ammattilaisten vastuulla on käyttää lapsen kanssa työskenteleeseen niin paljon aikaa, että lapsi saa ymmärryksen tilanteestaan ja niistä syistä minkä takia johonkin ratkaisuun ollaan päätyvässä lastensuojelun prosesseissa. Tarvittaessa lapsen kanssa on käytettävä keskustelun lisäksi sellaisia keinoja, joiden avulla hänen on helpompaa ymmärtää asioita ja tuottaa omia näkemyksiään. (Sinko 2016, 39-40).

Olli (2017) esittää asiantuntijakirjoituksessaan tutkimuksiin pohjautuen, että pienten lasten ja muilla tavoin kuin puheella kommunikoivien lasten oikeus tulla kuulluksi toteutuu eri ammattialojen käytännöissä harvoin. Tutkimusten mukaan tärkeimmiksi lapsen kuulemista estäviksi tekijöiksi nousivat aikuisten asenteet, kommunikaatiotaidot sekä yhteiskunnan rakenteelliset ongelmat ja toimintakäytännöt. Lapsen näkemysten kuulemattomuus vaarantaa lapsen edun toteutumisen. Lapsen kuulemattomuus hänen puutteellisten kommunikointitaitojensa vuoksi taas on vastoin ihmisoikeussopimusten syrjimättömyysperiaatetta. Ollin mukaan

tarvitaan lisää tutkimusta lasten näkökulmasta sekä aikuisten mahdollisuuksista kuulla lasta. (Olli 2017).

Kommunikaatio kehittyy vuorovaikutuksessa ja jokaisella lapsella on halua olla osallinen, saada tietoa ja ymmärrystä. Lapsen kasvaminen osallisuuteen tapahtuu vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Aikuisella tulee olla aito halu kuulla lasta, antaa aikaa ja läsnäoloa. Aikuinen tarvitsee myös herkkyyttä ja kykyä kuulla lapsen toiveet ja tarpeet. Pienen, muulla tavoin kuin puheella kommunikoivan tai vammaisen lapsen kuuleminen vaatii aikuiselta erityistä taitoa, herkkyyttä ja halua kuulla lasta. Lapsella on oikeus tarvittaessa saada tukea mielipiteen muodostamiseen ja ilmaisuun. Lapsen tukena tässä voi olla lapsen läheinen henkilö tai hän voi käyttää esimerkiksi puhevammaisten tai viittomakielen tulkkia. Sosiaalityön ammattilaisilla ei välttämättä ole koulutuksensa perusteella riittävää ammattitaitoa käyttää vaihtoehtoisia kommunikointimenetelmiä lapsen kuulemiseksi, jolloin tarvitaan lisäkoulutusta ja erilaisten menetelmien osaamista. Aikuisen asenne on ratkaiseva, ammattilaisilla niin sosiaalipalveluissa kuin vammaispalveluissa tulee olla halua kuulla lapsen omat mielipiteet tai toiveet esimerkiksi palvelua haettaessa. (Pollari & Toivonen 2016).

Laakso (2019) on tuoreessa raportissaan tutkinut sijaishuoltoon sijoitettujen, huostaanotettujen lasten kokemuksia ja hyvinvointia. Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esiin lasten näkökulmia sijaishuollosta. Laakson tutkimuksen mukaan sijaishuoltoon sijoitettujen lasten hyvinvoinnissa muodostavat neljä ulottuvuutta: turvallisuus, suhteet, vahvistuminen ja osallisuus.

Osallisuuden kokemus parantaa lapsen sijaishuollon tavoitteiden saavuttamista. Lapsi sitoutuu paremmin tehtyihin päätöksiin ja hänen uskonsa oman elämänsä vaikuttamismahdollisuuksiin paranee. Osallisuudella voidaan tarkoittaa lapsen osallistumista ja vaikuttamista lastensuojelun asiakasprosessissa, kuten sijaishuoltopaikan valinnassa. Toisaalta taas osallisuudella voidaan tarkoittaa lapsen mahdollisuutta kertoa näkemyksiään ja vaikuttaa omaan arkeensa esimerkiksi sijaishuoltopaikassa. Tutkimuksessa lapset arvioivat voivansa vaikuttaa asioihin arjessaan, kuten harrastuksiin, mutta toisiin, suurempiin asioihin, kuten huostassaoloon tai sijaishuoltopaikan valintaan, lapset kokivat vaikuttamismahdollisuutensa heikoiksi. Lapset kertoivat pystyvänsä osallistumaan neuvotteluihin ja voivansa kertoa mielipiteensä esimerkiksi läheisten tapaamisista tai sijaishuoltopaikan käytännöistä. Usein kuitenkin lapset kokivat, että vaikka he saivatkin kertoa mielipiteensä, päätöksiin niillä ei välttämättä ollut merkitystä. (Laakso 2019, 64-69). Tutkimuksessa lapset nostivat yhdeksi tavaksi vaikuttaa oman käyttäytymisen ja toiminnan. Omalla hyvällä käytöksellä ja koulun hoitamisella pystyi vaikuttamaan käytäntöihin ja saamaan esimerkiksi lisää kaveriaikaa tai paremmin mielipiteensä huomioon. Huonoon kohteluun tai mielipiteiden huomioimattomuuteen sijaishuoltopaikassa lapset kokivat voivansa vaikuttaa esimerkiksi karkaamalla sijaishuoltopaikasta. (Laakso 2019, 70-71).

Lapsen osallisuudella on merkitystä myös sijaishuollon valvonnan kannalta. Jotta lapsen on mahdollista tuoda esiin sijaishuollossa mahdollisesti kokemansa epäkohdat, hänellä tulisi olla luottamuksellinen suhde johonkin sijaishuoltopaikan ulkopuoliseen henkilöön. Hänellä tulisi olla myös kokemus siitä, että häntä kuunnellaan ja hänen kokemuksensa otetaan todesta ja huomioon ratkaisuja tehtäessä. Päävastuu sijaishuollon valvonnasta lapsen kannalta on lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä. Tutkimuksen mukaan lapset kuitenkin tapasivat tätä harvoin, lähinnä neuvotteluissa, tai sosiaalityöntekijä vaihtui usein, jonka vuoksi luottamuksellista suhdetta ei ollut syntynyt. (Laakso 2019, 75-76).

Pienten, alle kouluikäisten lasten, perhehoitoon sijoitettujen tai vammaisten lasten kokemuksista ja hyvinvoinnista sijaishuollossa ei ole ollut aiemmin juuri lainkaan tutkittua tietoa. Laakson tutkimus parantaa tilannetta tuottamalla tietoa erilaisissa sijaishuoltopaikoissa, kuten laitoksissa ja sijaisperheissä asuvien lasten, alakouluikäisten lasten sekä vammaisten lasten kokemuksista. (Laakso 2019, 13). Leikki-ikäisten lasten näkökulmaa ei Laaksonkaan tutkimuksessa ole käsitelty. Tämä saattaa kertoa osaltaan siitä, ettei tutkimuksellisen tiedon keräämiseen pieniltä lapsilta koetaan haastavaksi sopivien menetelmien puutteen vuoksi. Vaikka vanhemmilta lapsilta tai muilta asiakasryhmiltä kerättyä tietoa voidaan hyödyntää myös leikki-ikäisten lasten kanssa tehtävää lastensuojelutyötä kehitettäessä, olisi tärkeää löytää keinoja saada tutkimuksellista tietoa pienten lasten kokemuksista ja näkemyksistä suoraan heiltä itseltään.

5.2 Vuorovaikutus ja kiintymyssuhde perustana lapsen osallisuuteen

Tässä luvussa käsitellän lapsen aikuisen välisen vuorovaikutussuhteen kehittymistä, kiintymyssuhdetta ja lapsen minän rakentumista. Näen välttämättömänä käsitellä näitä asioita, koska niiden vaikutus lapsen kehittymiseen on niin suuri. Tässä kehittämistyössä asiakasryhmänä ovat lastensuojelun asiakkaana olevat lapset, joilla on usein vaille jäämisen kokemuksia vuorovaikutussuhteissaan ja heidän kiintymyssuhteensa kehittyminen voi olla poikkeavaa. Haluan myös tuoda esiin mikä merkitys lapsen aiemmillä kokemuksilla ja kiintymyssuhteilla on siihen, miten lapsi voi kasvaa osalliseksi ja mitkä tekijät toisaalta voivat olla esteitä lapsen osallisuuden kasvamiselle.

John Bowlbyn kiintymyssuhdeteoria on yksi tärkeimmistä lapsen psyykkisen kehityksen teorioista ja sen pohjalta on mahdollista ymmärtää poikkeavissa oloissa kasvaneiden lasten kehitystä. Bowlbyn mukaan kiintymyssuhteen muodostuminen alkaa heti vastasyntyneenä vauvan ja häntä hoitavan vanhemman välisestä vuorovaikutuksesta. Kun vauvan tarpeet huomataan ja niihin vastataan toistuvasti ja riittävän oikea-aikaisesti, hänen mieleensä syntyy malleja. Vauva oppii että, hänen nälkäitkuunsa vastataan ruokkimalla ja pian hän tietää jo äidin paikalle tulosta saavansa pian ruokaa. Vauva oppii luottamaan, että hänestä huolehditaan ja aikuinen vastaa hänen tarpeisiinsa. Tällöin hänen turvallisuudentunteensa vahvistuu ja hän pysyy keskittymään uuden oppimiseen ja tutkimiseen. Jos taas lapsen saamassa huolenpidossa

on puutteita tai se on epäjohtonmukaista, esimerkiksi vanhemman päihteidenkäytön tai mielen-terveysongelman vuoksi, lapsen mieleen ei synny näitä malleja, jolloin hänen perusturvallisuutensa ei voi kehittyä normaalisti. Tällöin lapsen voimavarat kuluvat turvallisuuden varmistamiseen, eikä hän pysty keskittymään tutkimiseen tai uuden oppimiseen. (Sinkkonen & Tervonen-Arnkil 2015, 23-25).

Lapsen kiintymyssuhteen kehittymisen kannalta on pidetty merkityksellisenä häntä hoitavan aikuisen sensitiivisyyttä ja mentalisaatiokykyä. Sensitiivisyydellä tarkoitetaan vanhemman kykyä tunnistaa lapsen tarpeita ja vastata niihin. Vanhemman mentalisaatiokyvyllä tarkoitetaan vanhemman kykyä pitää lapsen mieli omassa mielessään. Hyvät mentalisaatiotaidot omaavalla vanhemmalla on halua ja kiinnostusta ymmärtää lapsen mielen sisäisiä tarpeita. Hän pystyy pohtimaan avoimesti mitä lapsi ajattelee tai mikä hänen tarpeensa ovat juuri sillä hetkellä. Vanhemman mentalisaatiokyvyllä on merkitystä lapsen omien mentalisaatiotaitojen kehittämisessä. Vähitellen lapsi oppii tunnistamaan itsekin omia mielensisäisiä tunteitaan ja tarpeitaan ja pystyy erottamaan ne toisen ihmisen mielenmaailmasta. Tämän ajatellaan toimivan lähtökohtana suotuisalle mielen-terveyden kehittymiselle. (Sinkkonen & Tervonen-Arnkil 2015, 25-27).

Tavallisimpia syitä lapsen huostaanotolle ja sijaishuoltoon sijoittamiselle ovat suomessa tehdyn tutkimuksen mukaan vanhemman päihde- ja mielen-terveysongelmat sekä perheväkivalta. Usein lapset olivat myös psyykkisesti tai fyysisesti laiminlyötyjä, joitain lapsia on myös pahoinpidelty. Lasten tarpeet pysyvistä ihmissuhteista jäivät tutkimuksen mukaan usein huomioidmatta ja lapsia siirreltiin useita kertoja kodin ja sijaishuoltopaikkojen välillä. Yli kolmanneksella sijoitetuista lapsista oli kehitykseen tai terveyteen liittyviä ongelmia. (Sinkkonen & Tervonen-Arnkil 2015, 171). Sijaishuoltoon tulevalla lapsella on usein vaurioita kiintymyssuhteissaan. Vauriot johtuvat toisaalta turvattomista oloista, joissa lapsen tarpeet ovat jääneet vanhempien ongelmien takia huomioidmatta, toisaalta taas usein lapsilla on takanaan toistuvia sijoituksia tai sijaishuoltopaikan muutoksia, jolloin lapsi ei ole välttämättä pystynyt muodostamaan pysyvää turvallista kiintymyssuhdetta aikuiseseen. Tällä on todettu olevan vaikutusta lapsen myöhemmän mielen-terveyden kehittymiseen ja vaikeissa oloissa kasvaneilla onkin useita riskitekijöitä mielen-terveysongelmiin. (Sinkkonen & Tervonen-Arnkil 2015, 148-164). Sijaishuollon tulisi tarjota lapselle mahdollisuus pysyviin, turvallisiin ihmissuhteisiin ja korjaviin vuorovaikutuskokemuksiin (Sinkkonen & Tervonen-Arnkil 2015, 166-167).

Rautio on haastatellut 2004 julkaistussa tutkimuksessaan sijaishuoltoon sijoitettuja lapsia tavoitteenaan tuoda esiin lapsen näkökulmaa sijoitusprosessiin. Tutkimuksessa tulivat esiin vaikeudet lapsen kuulemisessa sijoitusprosessissa. Lasten kokemuksilla ja vuorovaikutusmalleilla oli vaikutusta siihen, miten he pystyivät kertomaan itsestään tai ihmissuhteistaan. (Sinkkonen & Tervonen-Arnkil 2015, 173). Sijaishuoltoon sijoitetun lapsen turvattomuus kiintymyssuhteissaan sekä puutteet hoivassa ja huolenpidossa vaikuttavat hänen maailmankuvaansa ja omaan

minäkuvaansa. Varhaisilla kokemuksilla on vaikutusta siihen, kokeeko lapsi itsensä tärkeänä ja pitääkö hän näkemyksiään arvokkaina ja ilmaisemisen arvoisina. Lapsen kiintymyssuhdemalli vaikuttaa myös hänen tapaansa ilmaista itseään. Esimerkiksi välttelevästi kiinnittynyt lapsi voi vältellä omista tarpeistaan kertomista, koska ei luota aikuiseen ja hänen huolenpitokykyynsä tai lapsi ei osaa tunnistaa omia tarpeitaan. Lapselle tarjotut korjaavat kokemukset ja turvalliset kiintymyssuhdemallit sijaishuollossa, vahvistavat lapsen käsitystä itsestään arvokkaana ja kyvykkäänä toimijana. Aikuisen tukea ja ymmärrystä saadessaan kiintymyssuhteissaan vaurioitunutkin lapsi voi oppia voivansa vaikuttaa asioihin ja saada kokemuksia siitä, että hänen näkemyksiään kuunnellaan. (Rautio 2004).

5.3 Lapsen osallisuutta vahvistavia menetelmiä

Tarkastelen tässä osiossa menetelmiä, joita lastensuojelussa ja lasten kanssa työskentelyssä on käytössä. Otin mukaan kaksi menetelmää, joissa painopiste on lapsen osallisuudessa ja lapsen kuulemisessa ja joista olemassa olevaa tietoa ja tutkimuksia voidaan hyödyntää uutta leikkimenetelmää kehitettäessä. Lapsen haastattelu on yleinen menetelmä lasten kanssa työskentelyssä lastensuojelun sosiaalityössä. Toiseksi menetelmäksi valitsin sadutuksen, koska se on menetelmä, jonka tavoitteena on lapsen kuuleminen. Valitsin menetelmän, vaikka sitä ei olekaan yleisesti käytetty lastensuojelussa, koska menetelmää on kuitenkin tutkittu paljon ja uskon näillä tutkimuksilla olevan myös annettavaa leikkimenetelmän kehittämiseksi.

Lapsen haastattelua käytetään yleisesti menetelmänä lastensuojelussa. Pienen lapsen kanssa työskenneltäessä voidaan käyttää esimerkiksi kuulumisia selvittelevää haastattelua. Kuulumisia selvittelevän haastattelun tavoitteena on saada tietoa, miten lapsi itse kokee arkensa, hyvinvointinsa ja sosiaaliset suhteensa. Lapsen haastattelussa on huomioitava se, että luottamuksellisen suhteen ja vuorovaikutuksen rakentaminen vaatii aikaa, läsnäoloa ja aitoa kohtaamista lapsen ehdoilla. Lapsen kohtaaminen vahvistaa hänen osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemustaan. (Hyvärinen, Pösö 2018, 115-116). Lapsen kuulumisia selvittelevässä haastattelussa ja kohtaamisissa lapsen kanssa työntekijän on huomioitava lapsen erityistarpeet. Lapsen kehitysviive, neurologiset tai psyykkiset haasteet ja traumakokemukset vaikuttavat lapsen kykyyn olla vuorovaikutuksessa häntä haastattelevan työntekijän kanssa. Työntekijällä tulisi olla kykyä ja taitoa käyttää kunkin lapsen ikä- ja kehitystasoon sopivia viestintäkeinoja ja menetelmiä, jotta lapsi tulee kohdatuksi ja kuulluksi omalla tavallaan. (Hyvärinen & Pösö 2018, 126-129).

Sadutus on alun perin suomalaisen Monika Riihelän luoma menetelmä, jonka kehittämiseen on osallistunut myös Liisa Karlsson. Menetelmän tarkoituksena on luoda kohtaamispaikka aikuisen ja lapsen maailmoille. Sadutuksessa kyse on vuorovaikutuksesta aikuisen ja lapsen välillä, lapsen kuulemisesta ja hänen näkemystensä arvostamisesta. Tavoitteena on vähentää aikuisen ja lapsen välisiä valtasuhteita sekä vahvistaa vastavuoroisuutta ja dialogisuutta. Sadutuksen avulla voidaan päästä lähemmäs lapsen kokemusmaailmaa antamalla lapselle puheenvuoro.

Menetelmässä aikuinen pyytää lasta kertomaan sadun, kertoo kirjaavansa sen juuri niin kuin lapsi sanoo, lopuksi lukee sadun, jonka jälkeen lapsi voi vielä halutessaan muuttaa satua. (Karlsson & Karimäki 2012, 169-175).

Sadutusmenetelmässä voidaan nähdä eri ulottuvuuksia; kerronnan vapaus, hiljainen tieto ja sisäinen ääni näkyviksi, lapset tiedon ja kulttuurin tuottajina, kokemusten jäsentyminen kerronnassa, vastavuoroisuus ja paneutuva kuunteleminen sekä dialogisen kohtaamisen prosessin voimauttava merkitys. Sadutusprosessissa lapsella itsellään on vapaus valita itse aihepiirit, joista hän kertoo, oman kiinnostuksensa tai merkityksellisyyden mukaan. Prosessissa kuulija pääsee osalliseksi sadun kertojan omasta ainutkertaisesta, hiljaisesta tiedosta, jollaista ei ole kellään muulla. Lapset päästään näin näkemään tiedon tuottajina ja myös kerrontakulttuurin tuottajina. Kertoessaan satua, lapsi samanaikaisesti jäsentää omia kokemuksiaan maailmastaan. Sadustilanne järjestetään vastavuoroiseksi, niin että syntyy keskinäistä arvostusta lapsen ja aikuisen välille. Sadutusprosessi vuorovaikutuksena vaikuttaa sekä aikuiseen että lapseen ja muuttaa mahdollisesti heidän aiempia käsityksiään ja toimii voimaannuttavana elementtinä. (Karlsson & Karimäki 2012, 169-175).

Sadukseen liittyen on tehty runsaasti tutkimuksia; on tutkittu sekä itse satujen sisältöä että sadutusprosessia. Satujen sisältöä on analysoitu ja tutkittu esimerkiksi tiettyjen sanojen tai teemojen esiintyvyyttä saduissa. Sadutusprosessia tutkittaessa näkökulmana on ollut vuorovaikutustilanne ja sen vaikutukset lapseen ja aikuiseen, kuulluksi tulemiseen, toimijuuteen ja osallisuuteen. (Karlsson & Karimäki 2012, 169-175).

Monika Riihelä on tutkimuksessaan analysoinut sadutusmenetelmällä koostettua aineistoa, joka käsittää noin 3500 satua. Aineistoa on analysoitu lapsinäkökulmaisella tutkimusotteella, jossa lapsi toimii tiedon tuottajana. Riihelä tuo tutkimuksessaan esiin tapoja aineiston käyttämiseen ja aineistosta nousee myös jatkotutkimusaiheita. Tutkimuksensa yhtenä osa-alueena Riihelä on tutkinut ja aikuisen tekemiä tulkintoja lasten kuolemaa käsittelevistä saduista. Aikuisen tulkitessa lapsen kertomaa satua, hän tulkitsee sitä omien elämäkokemustensa kautta. Aikuiselle on vaikeaa tai jopa mahdotonta siirtää omia tulkintojaan ja ennakkokäsityksiään syrjään ja tulkita satua lapsen tasolta nähtynä. Niinpä aikuinen tulkitsee helposti esimerkiksi lapsen kertomaa, kuolemaa käsittelevää satua omien kokemustensa ja käsitystensä pohjalta, jolloin ne ohjaavat ja vääristävät tulkintaa. Mitä tietoisempi aikuinen on omista sisäisistä käsityksistään ja vaikuttimistaan, sitä avoimemmin hän pystyy suhtautumaan lapsen kertomaan ja näin tavoittamaan lapsen kokemusmaailmaa. (Karlsson & Karimäki 2012, 197-202).

Riihelä toteaa tutkimuksessaan lasten kerronnan eroavan merkittävästi aikuisen kerronnasta ja lisäksi jokaisella lapsella on yksilöllinen tapansa ilmaista itseään satua kertoessaan. Lapsen kerronta voidaan myös nähdä leikkinä, jossa lapsi kokeilee asioita, jäsentää tietoa ja oppii

uutta. Lasten sadutusmenetelmällä kertomat ryhmäsadut muistuttivat hänen mukaansa hyvin paljon sitä, miten hänen toisessa tutkimuksessaan lapset kehittivät yhteisleikkiä eteenpäin. Aikuisen näkökulmasta lapsen leikki tai satu voi kuulostaa epäjohdonmukaiselta ja juonenkäänteet voivat tuntua nopeilta, mutta ovat ominaisia lapsen kerronnalle ja kuvastavat lapsen maailmankuvaa. Lapsi aktiivisena tiedontuottajana tulee esiin lapsen ja aikuisen välisissä vuorovaikutustilanteissa vasta kun aikuinen on valmis käyttämään ja kuuntelemaan lapselle ominaisia tapoja kertoa näkemyksiään. Jos halutaan tutkia ja päästä sisälle lapsen kokemusmaailmaan, tarvitaan menetelmiä, jotka mahdollistavat lapselle ominaisen ilmaisun. (Karlsson & Karimäki 2012, 224-231).

Sadutus eroaa ammatillisesta leikistä sen suhteen, että ammatillinen leikki on tavoitteellista ja sadutuksessa taas korostuu lapsen vapaa kerronta ilman aikuisen asettamia tavoitteita. Menetelmissä yhteistä on se, että ne perustuvat lapselle ominaiseen ilmaisuun ja vuorovaikutukseen. Menetelmien käytössä ja niiden hyödyntämisessä haasteena on aikuisen rooli tilanteissa ja erilainen tapa nähdä maailmaa. Sadutuksesta saatua tutkimuksellista tietoa voidaan soveltuvin osin hyödyntää myös ammatillisen leikin menetelmää kehitettäessä. Erityisesti pohdittaessa leikille annettuja merkityksiä ja leikistä tehtäviä tulkintoja sadutusmenetelmän tutkimuksesta saatu tieto on arvokasta.

6 Leikki

Opinnäytetyön tarkoituksena on tarkastella ja kehittää ammatillista leikkiä menetelmänä. Leikkiä käsitteenä voidaan tulkita monella tavalla ja onkin tarpeen määritellä mitä leikki on ja miten se voidaan käsittää. Tässä kappaleessa tarkastelen leikkiä teoreettisesta näkökulmasta.

Leikki on lapselle ominainen, kokonaisvaltainen tapa toimia. Leikin kautta lapsi kehittyy ja oppii niin fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia taitoja sekä kehittää omaa minuuttaan ja persoonallisuuttaan. Leikki on myös vahvasti vuorovaikutusta ja yhteyttä niin itseen kuin toiseen ihmiseenkin. (Koivula, Siippainen & Pennanen 2017, luku 6).

Leikki on pitkään nähty lasten omana maailmana, johon aikuisella ei ole asiaa. Aikuisen rooli on ollut korkeintaan toimia havainnoijana tai avustajana esimerkiksi auttaen leikkivälineiden kanssa tai ristiriitojen sovittelussa. Aikuisen osallistuminen lasten leikkeihin kuitenkin kehittää ja rikastuttaa lapsen leikkejä. Osallistuessaan leikkiin aikuinen pystyy ymmärtämään lapsen maailmaa kokonaisvaltaisemmin, leikin kautta aikuiselle avautuvat lasten näkökulmat asioihin. Leikin merkitys lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutussuhteen rakentumisessa on myös suuri. (Koivula, Siippainen & Pennanen 2017, luku 10). Voisikin ajatella leikin olevan avain lapsen kohtaamiseen ja hänen maailmaansa pääsemiseen.

Ensimmäisiä leikin teoreettisia määritelmiä kehitti Freud psykoanalyttisen käsityksen pohjalta. Freudin mukaan leikin kautta lapsi pystyi symbolisesti käsittelemään toiveita, pettymyksiä ja pelkoja. Lapsen leikki perustuu hänen todellisiin kokemuksiinsa, jotka hän leikissä jäsentää uudella tavalla mielikuvitustaan apuna käyttäen. Leikin avulla lapsi voi käsitellä ja toteuttaa asioita, joiden toteuttaminen ei muuten ole hänelle mahdollista. Psykoanalyttisen teorian mukaan leikkiä havainnoimalla ja tulkitsemalla on mahdollista tunnistaa lapsen emotionaalisia ongelmia tai ristiriitoja ja auttaa lasta käsittelemään niitä. Tähän perustuu ajatus leikin parantavasta merkityksestä, joka on ollut pohjana terapeutin leikin kehittämiseksi. (Hiitola 2000, 31-32).

Erikson on luonut kehitysteorian pohjautuen psykoanalyttiseen käsitykseen lapsen psykologiasta kehittymisestä. Eriksonin mukaan leikki on lapselle tyypillistä toimintaa, jonka kautta hän oppii ja kehittyy kokeilemalla ja luomalla mielen sisäisiä malleja tilanteista ja toiminnoista. Eriksonin teoriassa leikki näkyy eri kehitysvaiheissa eri tavoin. Vauvaikäisen lapsen leikki on leikkiä omalla keholla, joka laajenee sitten esineleikiksi ja lopulta toisten ihmisten kanssa jaetuksi leikin maailmaksi. (Hiitola 2000, 32).

Piaget kehitti kehityspsykologisen näkökulman ja teorian leikkiin. Hän näki leikin kognitiivisena prosessina, jossa ihmisen ajattelu ja toiminta jäsentyvät kokonaisuudeksi. Piaget käytti käsitettä assimilaatio kuvattaessa tätä mielen prosessia, jossa kokonaisuudet jäsentyvät. Leikissä assimilaatio näkyi toiminnan toistamisessa ilman näkyvää tavoitetta ja toiminnan tuottamassa mielihyvässä ja ilossa. Piaget hahmotti leikissä kolme kehitysvaihetta, harjoitteluleikki, symbolileikki ja sääntöleikki. Vauvaikäisen lapsen leikki on harjoitteluleikkiä, joka on kehollista ja kokonaisvaltaista leikkiä, jolla ei ole välineellistä tavoitetta. Symbolileikin vaiheessa lapsi jäljittelee todellista toimintaa, pystyy korvaamaan puuttuvan esineen tai asian toisella tai kuvittelemalla. Leikki-ikänsä aikana symbolileikki kehittyy entisestään ja siihen tulee mielikuvituksen avulla lisää elementtejä ja leikin sisäisiä sääntöjä, rakennetta ja toimintamalleja. Symbolileikissä lapsi jäsentää todellista maailmaa suhteessa omaan minäänsä. Kolmas leikin kehittymisen vaihe on sääntöleikkien vaihe, joka on tyypillistä kouluikäisille lapsille. Sääntöleikeissä säännöt syntyvät vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ja ne säätelevät yksilön liittymistä sosiaalisiin ryhmiin ja tilanteisiin. (Hiitola 2000, 33-34).

6.1 Leikki menetelmänä

Leikkiä on käytetty sosiaali- ja terveysalalla melko vähän menetelmänä lapsen osallisuuden näkökulmasta. Leikkiä käytetään laajasti varhaiskasvatuksessa yhtenä tärkeimmistä menetelmistä lapsen kasvun ja kehittymisen tukemiseen. Myös lasten kuntoutuksessa leikillä on tärkeä merkitys lapsen kuntoutumista tukevana menetelmänä. Hoitotyössä ja lastenpsykiatriassa taas leikki toimii lapsen hyvinvoinnin edistäjänä ja terapeutin menetelmänä. Lastensuojelussa leikkiä käytetään menetelmänä kiintymyssuhteen ja vuorovaikutussuhteen vahvistamiseen. Teoreettista tietoa tai tutkimuksia leikistä lastensuojelussa osallisuuden näkökulmasta ei

löytynyt, joten päädyin tarkastelemaan kahta leikkimenetelmää; terapeutista leikkiä ja theraplay-menetelmää. Valitsin tarkastelun kohteeksi nämä menetelmät, koska molemmissa menetelmä on kehitetty sellaisten lasten tarpeisiin, jotka elävät poikkeavissa oloissa ja joiden elämäntilanteesta aiheutuu riskitekijöitä lapsen psyykkiseen hyvinvointiin ja kehitykseen.

Terapeutista leikkitoimintaa on käytetty sairaaloissa jo pitkään tukemaan lapsen hyvinvointia, kehittymistä ja psyykkistä selviytymistä vaikeista kokemuksista. Suomessa leikillä sairaalassa on pitkät perinteet ja sitä onkin käytetty jo vuodesta 1909 alkaen. Terapeuttisella leikillä sairaalassa on eri maissa käytössä eri termejä, Suomessa käytetään termiä terapeutin leikkitoiminta, muualla esimerkiksi termejä Play Therapy tai lekterapi. Leikkitoiminnan toteuttajat toimivat eri nimekkeillä, Suomessa leikkitoiminnasta vastaavat perinteisesti sairaalan lastentarhanopettajat. (Hiitola 2000, 16-22).

Leikkitoiminta sairaalaympäristössä vastaa tavoitteeseen lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin lisäämisestä ja lapsen oikeudesta osallisuuteen. Sairaalassa ollessaan lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja hyväksytyksi yksilöllisine tarpeineen. Hänellä on oikeus saada tietoa sairaudestaan ikä- ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla. Lapsella tulee olla mahdollisuus valmistautua tuleviin toimenpiteisiin tai tutkimuksiin. Lapsella tulee olla oikeus turvalliseen aikaan ja vuorovaikutukseen hänelle sopivalla kommunikointikeinolla. Myös ympäristö tulee rakentaa lapsen tarpeita vastaavaksi. (THL 2009, 20).

Leikki on lapselle luontainen tapa toimia ja se vahvistaa lapsen hyvinvointia, käsityksiä itsestä sekä lisää lapsen osallistumismahdollisuuksia. Leikin kautta lapsen on mahdollista ilmaista käsityksiään, kokemuksiaan ja tunteitaan. Leikkiä on käytetty menetelmänä sairaalassa valmisteltaessa lasta tutkimuksiin ja toimenpiteisiin tai käsiteltäessä lapsen kokemuksia terapeutista lähtökohdista käsin. Sairaalassa tapahtuva leikkiä voidaan tarkastella leikin eri tasojen kautta, sen mukaan mikä leikin tavoite on. Ensimmäisellä tasolla leikki toimii ajanvietteenä, tapana tutustua sairaalaympäristöön ja auttaa vuorovaikutuksen luomisessa tai säilyttämisessä. Toisella tasolla leikkiä käytetään ohjattua leikkiä, läpityöskentelyleikkiä ja lapsen kehitystä tukevaa leikkiä. Näiden tarkoituksena on tarjota lapselle mahdollisuus kertoa kokemuksiaan tai tuntemuksiaan sekä tarjota tietoa lapselle ymmärrettävällä tavalla. Leikissä lapsi saa kokemuksen tilanteen hallinnasta, josta hän kenties on joutunut luopumaan esimerkiksi pakollisten toimenpiteiden ajaksi. Tasolla kolme on tutkimuksiin ja toimenpiteisiin valmistava leikki, jonka tarkoituksena on auttaa lasta ymmärtämään mitä tutkimuksissa tulee tapahtumaan, jotta itse tutkimustilanteessa lapsi voisi olla rentoutuneempi ja yhteistyökykyisempi. Tilannetta on mahdollista käsitellä leikin kautta myös jälkikäteen erityisesti silloin, kun toimenpiteeseen on jouduttu niin nopeasti, ettei valmistavalle leikille ole ollut aikaa. Tasolla neljä ovat terapeutit, lapsen yksilöllisiin kehityksellisiin tai emotionaalisiin tarpeisiin vastaavat, suunnitellut leikkiohjelmat. Leikin tarkoituksena voi olla vähentää lapsen pelkoja,

ahdistusta ja stressiä tai auttaa lasta sopeutumaan esimerkiksi krooniseen sairauteen tai sen aiheuttamiin rajoitteisiin. (THL 2009, 23-26).

6.2 Theraplay-menetelmä

Theraplay-menetelmä on 1960-luvulla kehitetty menetelmä, jonka Ann Jernberg kehitti vastaa-maan Yhdysvaltojen Head Start -ohjelman vähäosaisten lasten tarpeisiin. Tarve menetelmälle syntyi, kun huomattiin ohjelman piirissä olevan paljon psykologisen avun tarpeessa olevia lapsia, mutta ei resursseja heidän hoitoonsa perinteisillä terapiamalleilla. Jernberg kehitti menetelmän, jota melko kokemattomatkin työntekijät ja hoitajat pystyivät käyttämään. Mallina menetelmälle Jernberg käytti tervettä vanhemman ja pienen lapsen välistä vuorovaikutussuhdetta. (Jernberg 2003, 22-23).

Theraplay vaikuttaa neljällä osa-alueella, joita ovat rakenteellisuus, yhteisyys, hoivaavuus ja haastavuus. Rakenteellisuus koostuu Theraplay-tuokioiden jäsentyneeseen rakenteesta ja aikuisjohtoisuudesta. Aikuisen asettamat rajat ja jäsentynyt toiminta luo lapselle turvallisuudentunteen, koska näin aikuinen viestittää lapselle ottavansa vastuun lapsesta. Yhteisyys merkitsee iloista vuorovaikutusta, jota Theraplay-tuokioissa tarjotaan lapselle leikkien muodossa. Yhteisyyden tavoitteena on ilmaista lapselle, että hänen kanssaan on mukava olla. Hoivaavuus merkitsee sitä, että aikuinen vastaa lapsen tarpeeseen hoivasta ja läheisyydestä. Tämän osa-alueen tavoitteena on viestiä lapselle, että aikuinen pitää hänestä huolta ja lohduttaa. Haastavuuden osa-alue näkyy Theraplay-tuokiossa niin että lapselle tarjotaan pieniä haasteita ja onnistumisen kokemuksia. Haasteiden tarkoituksena on viestittää lapselle, että hän pystyy ja osaa kehittyä ja oppia uutta. (Jernberg 2003, 40-43).

Theraplay-menetelmän pohjalta on kehitetty ryhmätheraplay- ja vuorovaikutusleikki-menetelmät. Ne perustuvat samoihin osa-alueisiin ja rakenteeseen kuin edellä esitetty varsinainen Theraplay-hoito. Vuorovaikutusleikki vahvistaa lapsen ja vanhemman välistä positiivista vuorovaikutusta ja vastaa lapsen tarpeeseen tulla nähdyksi, kuulluksi ja kohdatuksi (Korhonen 2019).

Leikin käyttäminen menetelmänä perustuu vuorovaikutukseen ja kohtaamiseen lapsen ja aikuisen välillä. Menetelmiä käyttämällä lapselle tarjotaan mahdollisuus ilmaista itseään ja kertoa näkemyksistään hänelle ominaisella tavalla, leikin kautta. Theraplay-menetelmää ja siihen perustuvaa vuorovaikutusleikkiä käytetään laajasti sijaishuollon piirissä olevien lasten kanssa työskentelyssä. Tämä menetelmä painottuu lapsen varhaisen vuorovaikutuksen vahvistamiseen ja korvaavien vuorovaikutuskokemusten tarjoamiseen. Menetelmällä voidaan vastata lapsen tarpeeseen tulla kohdatuksi, ja näin vahvistaa hänen käsitystään itsestään arvokkaana. Terapeuttisen leikin käyttö on vakiinnuttanut paikkansa hoitotyössä tavoitteellisena menetelmänä, jonka tarkoituksena on tukea lapsen hyvinvointia, kehittymistä ja psyykkistä selviytymistä. Leikin kautta lapsen on mahdollista ilmaista käsityksiään, kokemuksiaan ja

tunteitaan. Leikin avulla on mahdollista vastata lapsen yksilöllisiin terapeuttisiin tarpeisiin kehityksen ja psyykkisen hyvinvoinnin alueilla.

Ammatillinen leikki sijoittuu näiden edellä kuvattujen menetelmien välimaastoon. Varhaiset vuorovaikutuskokemukset, joita vuorovaikutusleikin keinoin voidaan vahvistaa, muodostavat perustan lapsen käsitykselle itsestään ja näkemyksistään arvokkaina ja esiintuomisen arvoisina. Ammatillisen leikin avulla on mahdollista kuulla lasta ja hänen näkemyksiään ja tavoittaa näin lapsen maailmaa ja lisätä ymmärrystä lapsesta, hänen tilanteestaan ja ajatuksistaan. Terapeuttinen leikki voidaan nähdä tästä vielä seuraavana tasona, joka mahdollistaa lasten kokemusten työstämisen terapeuttisia menetelmiä hyödyntäen.

7 Ammatillinen leikki

Tässä opinnäytetyössä käsitteellä ammatillinen leikki, tarkoitetaan leikkiin pohjautuvaa menetelmää, jonka tarkoituksena on kuulla lasta ja vahvistaa hänen osallisuuttaan. Ammatillisella leikillä tarkoitetaan suunnitelmallista leikkitalannetta, jolla on työntekijän määrittelemä tavoite ja käsiteltävä teema. Leikin teemaan johdatteluna voidaan käyttää esimerkiksi aihetta käsittelevää tarinaa. Menetelmän käytön tavoitteena voi olla leikin keinoin selvittää esimerkiksi lapsen ajatuksia ja mielipiteitä lastensuojelun prosesseissa.

Lähtökohtana ja oletuksena ammatillisen leikin käytölle menetelmänä sosiaalityössä lapsen kuulemisessa ja osallisuuden vahvistamisessa on se, että lapsi pystyy iästä tai kehitystasosta riippumatta leikin keinoin kertomaan näkemyksiään.

Ammatillinen leikki on menetelmänä monelta osin lähellä sadutusta. Molemmissa menetelmissä tuloksena syntyy lapsen kertoma tarina; sadutuksessa kielellisesti kerrottuna ja ammatillisessa leikissä leikistä muodostuva tarina, jonka tapahtumat aikuinen dokumentoi. Erotuksena kuitenkin sadutuksessa lapsi saa useimmiten itse vapaasti valita sadun aihealueen, kun taas ammatillisessa leikissä on leikkiin ennalta valittu teema ja leikillä on tavoite. Molemmissa menetelmissä lapsi pystyy hänelle ominaisella tavalla kertomaan asioitaan ja ajatuksiin. Joskus sadutukseen on sanallisen ilmaisun lisäksi yhdistetty esimerkiksi kuvan piirtämistä. Ammatillisen leikin voidaan ajatella olevan siis hyvin lähellä sadutusta ja leikki ikään kuin toimii kerrontaa tukevana keinona.

Ammatillisen leikin menetelmän haasteena on se, miten lapsen leikin keinoin kertomasta tarinasta voitaisiin poimia luotettavasti hänen näkemyksensä esiin. On myös pohdittava eettiseltä kannalta sitä, onko aikuisen tekemä tulkinta lapsen näkemyksistä oikea ja mitä vaikutuksia väärillä tulkinnoilla voi olla lapsen tilannetta arvioitaessa ja suunniteltaessa.

7.1 Ammatillinen leikki vastaanottoperheessä

Vastaanottoperheeseen sijoitetun lapsen tilanne eroaa pitkäaikaisesti sijoitetun lapsen tilanteesta ja siksi pitkäaikaisen perhehoidon näkökulmasta kehitetyt menetelmät eivät välttämättä suoraan sovellu käytettäväksi vastaanottoperheessä. Pitkäaikaisessa perhehoidossa ollessaan lapsen tilanne on yleensä vakiintunut ja hän on asettunut sijaisperheeseensä. Vastaanottoperheeseen taas lapsi on tullut äkillisesti ja sijoitus on tarkoitettu lyhytaikaiseksi ja väliaikaiseksi. Vastaanottoperhe on lapselle väliaikainen elämänvaihe ja sijoituksen aikana punnitaan eri vaihtoehtoja jatkosuunnitelmiksi; mitä tukea kotiin tarvitaan, jotta kotiutuminen olisi mahdollista, tarvitaanko huostaanottoa ja pitkäaikaista sijoitusta, löytyisikö lapsen omasta lähipiiristä turvallinen sijaishuoltopaikka lapselle? Sijoitus vastaanottoperheeseen on usein eräänlainen taitekohta lapsen elämässä, erityisesti jos hänet päädytään ottamaan huostaan ja sijoittamaan pitkäaikaiseen sijaishuoltopaikkaan.

Vastaanottoperheeseen tullessaan lapsen perhettä on usein kohdannut jonkin kriisi, jonka vuoksi lapsi on jouduttu nopealla aikataululla sijoittamaan kodin ulkopuolelle ja lisäksi sijoituksen myötä tapahtuva ero vanhemmista on itsessäänkin lapsen elämässä suuri kriisi. Kriisissä olevan lapsen kanssa työskenneltäessä tarvitaan erityistä herkkyyttä. Lapselle on tärkeää saada turvaa aikuiselta ja vakaasta arjesta. Kriisin kohdannutta lasta autettaessa on muistettava, että lasten kokemukset eivät katoa lapsen mielestä, sillä ettei asioista puhuta, vaan puheeksi ottaminen on aina aikuisen vastuulla. Asian käsittely auttaa lasta ymmärtämään tapahtuneen olevan totta, sekä auttaa lasta käsittämään tapahtunutta ja tapahtuneen syitä ja seurauksia. Lapsen tulee saada ikätasoisia tietoja asioista, jotta väärinkäsityksille ei jäisi tilaa. (THL 2019). Lapselle annettavan tiedon tulee olla mahdollisimman konkreettista. Aihetta käsittelevät tarinat voivat toimia tukena ja auttaa lasta ymmärtämään asiaa. Pienen lapsen voi olla vaikea tuottaa omia tuntemuksiaan sanallisesti, jolloin ammatillinen leikki voi toimia keino ilmaista tunteita ja kokemuksia ja auttaa näin lasta selviämään kriisistä.

Ammatillinen leikki voi olla tavoitteiltaan eri tavoin suuntautunutta vastaanottoperhesijoituksen eri vaiheissa. Alkuvaiheessa leikkiä voidaan käyttää menetelmänä, kun halutaan tutustua lapseen ja luoda suhdetta häneen. Samalla lapselle tarjoutuu tilaisuus tuoda leikissä esiin omia tuntemuksiaan ja ajatuksiaan. Alkuvaiheessa on tärkeää harkita, käytetäänkö tarinaa leikin pohjana ja valita tarina lapsen mukaan, tarvittaessa soveltaen. On mietittävä mikä tieto on lapselle tärkeää siinä vaiheessa ja toisaalta taas vältettävä sellaisen tiedon tarjoamista, joka saattaisi lisätä lapsen epävarmuutta ja hämmennystä. Tärkeintä on turvata nykyhetki ja luoda turvallinen suhde lapseen.

Vastaanottoperhesijoituksen tavoitteena arvioida lapsen ja perheen tilannetta ja pohtia lapsen yhteistyöverkostossa lapsen edun mukaista jatkosuunnitelmaa. Alkuvaiheen jälkeen on mahdollista ammatillisen leikin keinoin selvittää esimerkiksi lapsen näkemyksiä vanhempien tapaamisista, kotilomista tai hänelle tärkeistä ihmisistä. Tavoitteena voi olla myös käsitellä

mitä lapsi ajattelee vastaanottoperheessä asuessaan ja mitkä hänelle ovat juuri sillä hetkellä tärkeitä ja ajankohtaisia.

Jos lapsi päädytään sijoittamaan pitkäaikaiseen sijaishuoltopaikkaan, ammatillisen leikin keinoin voidaan selvittää esimerkiksi lapsen ajatuksia tai toiveita tulevan sijaisperheen suhteen. Aihetta käsittelevä tarina ja leikki voi toimia tavoitteellisena menetelmänä valmisteltaessa lasta tulevaan muuttoon uuteen perheeseen. Uuteen perheeseen tutustumisprosessin aikana ammatillisen leikin keinoin voidaan tarjota lapselle mahdollisuus ilmaista ja käsitellä tulevan muutoksen herättämiä tunteita ja tuoda esiin omia näkemyksiään tulevaisuudesta.

Ammatillinen leikki tuo uuden menetelmän vastaanottoperhetoiminnan käyttöön ja sitä on mahdollista hyödyntää eri tavoin sijoituksen eri vaiheissa. Sijoitus vastaanottoperheeseen on lapselle hyvin erityinen elämänvaihe ja lapsen tuen tarve on suuri. Lapsi tarvitsee kohdatuksi ja kuulluksi tulemistä, turvaa ja läheisyyttä sekä luottamuksellista suhdetta aikuisiin. Näihin tarpeisiin on mahdollista ammatillisen leikin keinoin vastata. Leikin kautta lapsi voi tuoda esiin myös omia näkökulmiaan ja näkemyksiään, jotka voivat auttaa löytämään lapselle ja hänen perheelleen parhaan mahdollisen ratkaisun vaikeassa elämänvaiheessa.

7.2 Ammatillinen leikki palvelun kehittämistyön välineenä

Opinnäytetyössäni tarkoituksena oli pohtia ammatillista leikkiä myös palvelun kehittämisen näkökulmasta. Ammatillista leikkiä on mahdollista tulevaisuudessa käyttää menetelmänä, jonka avulla lapsilta saadaan palvelusta näkemyksiä, joiden avulla palveluja voidaan kehittää. Tässä kappaleessa pohdin palvelujen kehittämistyön näkökulmasta ammatillisen leikin eettisiä periaatteita.

Käytettäessä ammatillista leikkiä menetelmänä palvelun kehittämiseen tulee kiinnittää huomiota toiminnan eettisyyteen. Eettisiä periaatteita määritellessäni käytin apuna Palsasen (2013) yhteistutkimuksen menetelmän periaatteita ja eettisiä arvoja, jotka perustuvat Yhteistutkimus sosiaalityön menetelmänä-hankeeseen. Yhteistutkimuksella tarkoitetaan menetelmää, jossa työntekijät ja palvelujen käyttäjät asettuvat yhdessä tarkastellen tutkimaan asioita tai ilmiöitä. Yhteistutkimuksen periaatteena on tutkimuksen vuorovaikutuksellisuus, vapaaehtoisuus, voimaantumisen, osallistujien tasavertainen asiantuntijuus, luottamus ja tunteminen. Yhteistutkimus rakentuu yhteissuunnittelusta, yhteistoiminnasta ja vaikuttamisesta. (Palsanen 2013, 8-16).

Lapsen osallistuessa palvelun kehittämiseen, hänelle tarjotaan tietoa mitä ollaan tekemässä ja miksi sekä se mihin tietoa käytetään. Osallistuminen toimintaan on vapaaehtoista; osallistujalla on mahdollisuus valita, osallistuuko toimintaan tai sen osaan vai ei. Toimintaan osallistujat vaikuttavat myönteisesti toisiinsa vuorovaikutuksen kautta ja rakentavat vuorovaikutussuhdettaan. Toimintaan osallistuvilla lapset ja aikuinen tuntevat toisensa ja heillä on jo

valmiiksi turvallinen ja luottamuksellinen suhde. Toiminnan tavoitteena on tuottaa voimaannuttavia kokemuksia lapselle kohtaamisen ja kuulemisen kautta. Toiminnassa lapsi on tasaver-
taisena toimijana ja tiedon tuottajana. Leikkiä toimintana rakennetaan ja suunnitellaan yhdessä ja sen on tarkoituksena vaikuttaa palvelun kehittämiseen.

Yhteistutkimuksen eettisenä periaatteena on, että lapsi tiedon tuottajana hyötyy toiminnasta myös itse (Palsanen 2013, 16). On mahdollista, että lapsi ei välttämättä ole enää kehittämistyön valmistuttua palvelun piirissä, jolloin hän ei sitä kautta pääse hyötymään osallistumisesta. Lapsi kuitenkin hyötyy toiminnassa mukana olemisesta saamalla ammatillisen leikin kautta myönteisiä vuorovaikutuskokemuksia, jotka voivat toimia voimaannuttavana elementtinä ja antaa kokemuksen kuulluksi tulemisesta. Yhteistutkimuksen etiikan kannalta on tärkeää varmistaa, ettei toiminnasta aiheutu haittaa osallistujille ja että toiminta on turvallista (Palsanen 2013, 16).

Kehitettäessä palvelua ammatillisen leikin menetelmän avulla vastaanottoperheteroiminnassa, toiminta tapahtuu osana lapsen turvallista arkea, yhdessä lapsen turvalliseksi kokeman aikuisen kanssa, johon hänellä on jo valmiiksi luottamuksellinen suhde. Lapsen hyvin tunteva aikuinen valitsee toiminnassa käsiteltävät teemat ja leikin pohjana olevan tarinan soveltaen lapsen yksilöllisen tilanteen mukaan, jotta voidaan varmistua siitä, että lapsen psyykinen turvallisuus ei vaarannu tai etteivät käsiteltävät teemat aiheuta lapselle hämmennystä. Kehittämistyön menetelmänä on leikki, joka on lapselle soveltuva, turvallinen toimintamuoto. Leikki on lapselle ominainen tapa käsitellä asioita ja leikin kautta asioita voi käsitellä riittävän etäältä lapsesta itsestään, jolloin kokemus säilyy turvallisena.

8 Kehittämistutkimuksen toteutus

Opinnäytetyöni on kehittämistyö, jossa on tutkimuksellinen ote. Kehittämistutkimuksen tarkoituksena oli tutkia, miten lapsen osallisuuden koettiin toteutuvan vastaanottoperheteroiminnassa ja miten leikkiä hyödynnettiin vastaanottoperheteroiminnassa. Kehittämistutkimuksen lähtökohdana on jonkin asian kehittäminen paremmaksi tai jonkin ongelman poistaminen. Kehittämistutkimuksen tarkoituksena on tuottaa käytännössä toimivia ratkaisuja. (Kananen 2012, 42-44). Tässä opinnäytetyössä tarkoituksena oli kehittää menetelmää, ammatillista leikkiä, ja koostaa ammatillisesta leikistä menetelmäopas. Kehitetyn menetelmän tarkoituksena on vahvistaa lapsen osallisuuden toteutumista käytännössä.

Kehittämistutkimus koostuu kahdesta rinnakkaisesta prosessista; kehittämistyöstä sekä tutkimuksesta. Kehittämistyön prosessi on riippuvainen kehittämiskohteesta, kun taas tutkimusprosessi noudattaa tutkimuksellisia prosesseja ja menetelmiä. Tutkimustyön alussa tulee perehtyä tutkittavaan ilmiöön esimerkiksi kirjallisuuden ja aiempien tutkimusten perusteella. Näin tutkimuksen teoreettinen viitekehys muodostuu ja tämä tulee opinnäytetyössä esiin kirjallisuuskatsauksena. (Kananen 2012, 45-51). Tutkimuksellinen osuus koostuu tässä

opinnäytetyössä ammatillisen leikin määrittelyn ja perustelun lisäksi teoreettisesta viitekehystä, haastatteluaineistosta sekä loppuvaiheessa tulosten ja prosessien arvioinnista. Kehittämistyön prosessiin taas kuului tässä opinnäytetyössä menetelmäoppaan työstäminen. Kehittämistyön tavoitteena oli menetelmäoppaan laatiminen. Kehittämisprosessi ja sen vaiheet dokumentoitiin huolellisesti ja tämä dokumentointi on toiminut aineistona tulosten analysointivaiheessa ja arvioinnissa.

Opinnäytetyöni on toiminnallinen opinnäytetyö, joka toteutetaan kehittämistutkimuksen menetelmiä hyödyntäen. Kehittämistutkimuksen prosessiin kuului opinnäytetyössäni teoreettisen viitekehysten koostaminen, vastaanotto-perhehoitajien ja työntekijöiden tehty lomakehaastattelu sekä menetelmästä laaditun oppaan ja sen mahdollisuuksien arviointi. Toiminnallinen osuus opinnäytetyössäni on menetelmäoppaan laatiminen.

8.1 Haastattelut

Tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä käytin lomakehaastattelua, joka on laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmä. Lomakehaastattelun toteutin käyttämällä sähköistä kyselylomaketta. Kyselyllä tarkoitetaan aineistonkeruutapaa, jossa tiedonantajat itse täyttävät kyselylomakkeen. Kysely eroaa haastattelusta siinä, että haastattelussa haastattelija esittää kysymykset haastateltavalle ja kirjaa asiat muistiin. Kyselyn haasteena haastatteluun verrattuna on usein niukaksi jäävät vastaajien lukumäärä ja lyhyet vastaukset. Lomakehaastattelu on strukturoitu haastattelumuo- to, jossa kaikille haastateltavat vastaavat samoihin kysymyksiin samassa järjestyksessä. Lomakehaastattelussa tärkeää on keskittyä kysymään tutkimuskysymyksen kannalta oleellisia asioita ja kysytyt asiat tulee olla perusteltavissa tutkimuksen viitekehysten perusteella. Lomakehaastattelun kysymykset voivat olla suljettuja kysymyksiä, puoliavoimia tai avoimia kysymyksiä. (Tuomi & Sarajarvi 2018, 85-87).

Lomakehaastatteluun valittujen kysymysten pohjana toimivat tutkimuskysymykseni. Tarkoituksena oli selvittää, miten vastaanotto-perhehoitajien työntekijät ja perhehoitajat kokevat leikki-ikäisen lapsen osallisuuden toteutuvan sijoituksen aikana ja miten vastaanotto-perhehoitajien toiminnassa hyödynnetään leikkiä menetelmänä. Sähköiseen lomakehaastatteluun valitsin viisi kysymystä lapsen osallisuuden toteutumiseen liittyen ja viisi kysymystä leikkiin liittyen. Pyrin muotoilemaan kysymykset mahdollisimman selkeiksi ja avoimilla kysymyksillä tavoitteeni oli mahdollistaa haastateltavien vapaa kerronta kysymysten aiheista.

Toteutin lomakehaastattelun sähköisenä ja haastateltaviksi valikoitiin kaikki kunnan vastaanotto-perhehoitajien leikki-ikäisiä hoitavat tai aiemmin hoitaneet perhehoitajat sekä vastaanotto-perheiden tukena työskentelevät työntekijät. Yhteensä haastattelupyynn- tö lähetettiin 33 henkilölle. Linkki haastattelulomakkeeseen lähetettiin haastateltaville yhteyshenkilön kautta. Lomakehaastatteluun sain vastausajan puitteissa seitsemän vastausta. Haastattelulomakkeeseen vastasi neljä perhehoitajaa ja kolme työntekijää.

8.2 Aineiston analyysi

Lomakehaastattelussa saadun aineiston käsittelyssä apuvälineenä käytettiin laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmää, sisällönanalyysiä. Aineistoon perehdytään aluksi huolellisesti lukemalla käymällä vastauksia läpi. Tämän jälkeen aineistosta erotellaan ne asiat, jotka ovat tutkimuksen kannalta merkityksellisiä. Valittu aineisto voidaan analysoida luokittelemalla, teemoittelemalla tai tyypittelemällä, jonka jälkeen aineistosta kirjoitetaan yhteenveto. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 104-107). Teemoittelussa painottuu sen tutkiminen mitä eri teemoista on vastauksissa sanottu. Saatuja vastauksia ryhmitellään eri aihepiirien mukaan ja näistä muodostuvat teemat. Tarkoituksena on löytää aineistosta teemaa kuvaavia näkemyksiä. (104-107). Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä etsitään aineistosta merkittäviä ilmauksia ja muodostetaan niistä pelkistetyt ilmaukset. Ilmaukset ryhmitellään ja yhdistellään samankaltaisten ilmaisujen kanssa ja näin muodostetaan alaluokkia. Saadut alaluokat yhdistellään edelleen yläluokiksi, jotka voidaan yhdistää pääluokiksi. Lopuksi kootaan tutkimuskysymykseen yhteydessä oleva yhdistävä luokka. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122-127).

Haastatteluaineistoa käsittelemällä saadut vastaukset yhteen ja tutustuin aineistoon lukemalla sen läpi useaan kertaan. Tämän jälkeen ryhmittelin saadut vastaukset eri aihepiireihin. Näiden aihepiirien sisällöstä muodostui teemoja. Teemojen sisältä löytyi erilaisia näkemyksiä, joita tarkastelen yhteenvedossa.

9 Tulokset

9.1 Lasten osallisuuden toteutuminen vastaanottoperhesijoituksen aikana

Tutkimustulosten perusteella lapsen osallisuus käsitteenä oli kaikille vastaajille tuttu. Lapsen osallisuuden ajateltiin tarkoittavan lapsen näkemistä toimijana, lapsen kuulluksi tulemistä ja lapsen mahdollisuuksina vaikuttaa asioihin. Osallisuus nähtiin myös laajempänä käsitteenä, mahdollisuutena kuulua perheeseen tai yhteisöön ja vaikuttaa näiden asioihin. Osallisuuteen liittyi vastaajien mukaan lapsen oikeus saada äänmukaista, realistista tietoa asioista ja tilanteesta. Lapsella tulisi olla mahdollisuus kertoa kokemuksensa, näkemyksensä ja mielipiteensä sekä toiveensa ja tuntemuksensa. Lapsen ikä ja kehitystaso tulee kuitenkin huomioida päätöksiä tehtäessä, jolloin lapsen toiveiden mukainen ratkaisu ei useinkaan ole mahdollinen. Lapsen tulee kuitenkin saada tietoa ja perusteluja tehtyihin ratkaisuihin.

Lasten ajatuksia ja näkemyksiä tavoittaakseen vastaajat käyttivät tärkeimpänä menetelmänä lapsen havainnointia ja keskustelua lapsen kanssa. Lapsia havainnoitaessa huomioitiin lapsen toimintaa, leikkiä ja vuorovaikutusta. Lasten näkemysten tavoittamisessa useissa vastauksissa nousi esiin lapsen tutustuminen ja luottamus perustana lapsen näkemysten esiin saamiseksi. Työntekijät korostivat usein vastauksissaan perhehoitajien välityksellä saatujen näkemysten merkitystä, koska perhehoitajien koettiin tuntevan lapset parhaiten. Osa vastaajista kertoi käyttävänsä lisäksi toiminnallisia menetelmiä lasten näkemysten tavoittamiseksi. Käytetyistä

toiminnallisista menetelmistä mainittiin kirjat, korttisarjat, haastattelulomakkeet ja kolme taloa-menetelmä. Toiminnallisia menetelmiä, kuten leikkiä, piirtämistä tai maalaamista käytettiin myös keskustelun ohessa.

Lapsesta tehtyjä havaintoja, lapsen mielipiteitä, näkemyksiä ja ajatuksia kirjattiin ylös, perhehoitajat havainnointilomakkeelle ja työntekijät tietojärjestelmään. Vastaajat toivat lapsen näkemyksiä esiin keskustelemalla lapsesta neuvotteluissa, työntekijöiden ja perhehoitajien kesken ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa. Keskustelua lapsen näkemyksistä käytiin myös vastaanottoperheiden sisällä, puolisojen kesken. Työntekijät toivat vastauksissaan esiin lisäksi lasten näkemysten ja näkökulmien tuomisen myös lapsen vanhempien kanssa käytävään keskusteluun.

Lasten näkemykset koettiin erittäin tärkeiksi ja merkityksellisiksi. Käytännön päätöksentekoon lasten näkemyksillä ei kuitenkaan koettu olevan kovin paljoa vaikutusmahdollisuuksia. Vastauksissa korostui sosiaalityöntekijän päätäväältä asioihin ja iän ja kehitystason vaikutus lapsen kykyyn päätöksentekoon. Kokemukset lasten näkemysten huomioinnista vaihtelivat hieman vastaajien kesken. Sekä perhehoitajat että työntekijät kokivat lasten näkemysten tulleen kuulluksi pitkäaikaisen sijaishuoltopaikan valinnassa, mutta muuten perhehoitajat kokivat lasten näkemysten huomioinnin vähäisenä ja satunnaisena. Vastaanottoperheitoiminnan työntekijöiden mukaan lasten näkemyksiä huomioitiin myös yhteydenpidossa vanhempiin, vanhempien tapaamisten suunnittelussa ja lapsen kotiutumista suunniteltaessa. Perhehoitajien vastausten mukaan lapsen asioista vastaavat sosiaalityöntekijät eivät aina tavanneet lasta sijoituksen aikana lainkaan ja toteutuneiden tapaamistenkin hyöty nähtiin vähäisenä. Lapsella ei usein koettu olevan sellaista suhdetta sosiaalityöntekijään, joka mahdollistaisi lapsen kuulluksi tulemisen. Jotkut perhehoitajat kertoivat kuitenkin, että osa sijoitetuista lapsista oli tullut kuulluksi myös sosiaalityöntekijän toimesta.

Tässä opinnäytetyöhön liittyvässä tutkimuksessa saadut tulokset ovat pääosin linjassa Laakson (2019) tekemän tutkimusraportin kanssa; lasten vaikutusmahdollisuudet tehtäviin päätöksiin koettiin vähäisinä. Molemmassa tutkimuksessa tuli esiin, että lapsia oli pääsääntöisesti kuultu ja he olivat saaneet kertoa mielipiteensä sijaishuoltopaikan valintaan liittyen. Päätöksentekoon sillä ei kuitenkaan ollut vaikutusta, päätökset tekivät sosiaalityöntekijät. Vaikka isoihin asioihin, kuten sijaishuoltopaikan valintaan, lasten vaikutusmahdollisuudet olivat Laakson tutkimuksen mukaan vähäisiä, lapsilla oli ollut kuitenkin mahdollisuuksia tulla kuulluksi ja vaikuttaa omaan arkeensa. Tässä opinnäytetyössä toteutetussa tutkimuksessa ei tullut esiin lapsen mahdollisuuksia vaikuttaa omaan arkeensa lukuun ottamatta työntekijöiden kuvaamia mahdollisuuksia vaikuttaa yhteydenpitoon läheisiin. Toisenlaisella kysymyksenasettelulla olisi voitu saada esiin myös lasten kuulluksi tulemisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksiin arjessaan vastaanottoperhesijoituksen aikana. Nyt haastattelulomakkeen kysymykset painottivat lasten näkemysten vaikutusta asiakasprosessiin.

9.2 Leikin merkitys ja mahdollisuudet vastaanottoperheteroiminnassa

Kaikki vastaajat kertoivat havainnoivansa leikkiä osana omaa työtään. Leikkiä seurattiin pääsääntöisesti sivusta, havainnoitiin leikin sisältöä ja lapsen puheita leikissä. Havainnoinnissa kiinnitettiin huomiota myös leikkitaitoihin ja siihen osaako lapsi ylipäättään leikkiä. Yksi vastaaja kertoi hyödyntävänsä leikkiä havainnoidessaan myös MIM-menetelmän eli vuorovaikutuksen havainnointimenetelmän koulutuksesta saatua osaamista.

Kaikki vastaajat kertoivat ainakin joskus leikkivänsä yhdessä lapsen kanssa. Työntekijät kuvasivat leikkivänsä lasten kanssa melko vähäisesti, useimmiten tavatessaan lasta vastaanotto-perheessä tai tapaamistiloissa odottaessaan lapsen vanhemman saapumista. Lasten kanssa leikkittiin rakenteluleikkejä, kotileikkejä, roolileikkejä ja pelattiin yhdessä. Yhteisessä leikissä nähtiin mahdollisuutena kehittää lapsen leikkitaitoja rikastamalla leikkiä ja mallittamalla.

Osa vastaajista kertoi leikin lisänsä heidän ymmärrystään lapsen tilanteesta. Leikin kautta saatiin ymmärrystä lapsen kehitystasosta, taidoista ja vuorovaikutuksesta sekä päästiin ymmärtämään lapsen maailmaa. Leikin kautta pystyttiin myös arvioimaan lapsen kehittymistä ja lapsen saaman tuen vaikutusta lapsen leikin kehittymiseen. Leikkiä tavoitteellisena menetelmänä ei ollut käyttänyt kukaan vastaajista lasten näkemysten näkökulmasta. Tavoitteellisuutta kuvattiin leikin käytöllä välineenä suhteen luomiseen lapseen ja kun pyrittiin tavoitteellisesti vahvistamaan lapsen leikkitaitoja.

Vastaajat uskoivat leikin käytön soveltuvan tavoitteelliseksi menetelmäksi lasten näkemysten tavoittamiseen. Vastaajat kaipasivat kuitenkin perehdytystä ja koulutusta menetelmän käyttöön liittyen. Vastauksissa tuotiin esiin myös mahdollisia haasteita menetelmän käyttöön liittyen. Vastaajat pohtivat leikin kautta saadun tiedon luotettavuutta ja sitä, miten saatua tietoa ja lasten kokemuksia voidaan hyödyntää. Vaarana nähtiin mahdolliset väärät johtopäätökset ja ratkaisut. Haasteena vastaajat näkivät myös lasten leikkitaitojen puutteen, joka voi hankaloittaa leikin käyttöä menetelmänä.

9.3 Opas ammatilliseen leikkiin

Opinnäytetyöni tuloksena syntyy menetelmäopas ammatillisesta, tarinaan pohjautuvasta leikistä. Opas on tarkoitettu vaiheessa vastaanottoperheteroiminnan käyttöön, mutta sitä on mahdollista hyödyntää laajemminkin lastensuojelussa. Oppaan sisältö on mahdollista julkaista myös yhteistyökumppanin Pesäpuu Ry:n verkkosivuilla. Menetelmäoppaan tarkoituksena on toimia työkaluna niin perhehoitajien kuin vastaanottoperheteroiminnan työntekijöidenkin käytössä. Koska kyseessä on uusi menetelmä, oppaan tarkoitus on myös rohkaista lasten kanssa työskenteleviä kokeilemaan menetelmää ja kehittämään sitä eteenpäin työyhteisössä vastaanottoperheteroiminnan käytössä. Oppaalle olin asettanut tavoitteeksi menetelmän esittelyn ja määrittelyn selkeästi ja ymmärrettävästi, kehitetyn menetelmän soveltavuuden vastaanottoperheteroiminnan käyttöön sekä itse oppaan rakenteen, luettavuuden ja ulkoasun.

Menetelmäoppaan muodoksi valitsin sähköisen muodon. Menetelmäopas on tarkoitus tulostaa vastaanottoperhetoiminnan käyttöön ja lisäksi oppaan on tarkoitus tulla yhteistyökumppanin Pesäpuu ry:n käyttöön. Ammatillinen leikki on uusi, kehitteillä oleva menetelmä, joten menetelmästä saadun käytännön kokemuksen ja kehittämistyön perusteella tulee todennäköisesti vielä tarvetta muokata opasta. Sähköinen muoto mahdollistaa muokkausten ja lisäysten tekemisen helposti ja mahdollistaa oppaan jakamisen sähköisiä kanavia käyttäen, mutta antaa mahdollisuuden myös työstää opasta painettuun muotoon.

Menetelmäoppaan työstäminen oli opinnäytetyöni keskeinen osa ja sen tarkoitus on tuoda ammatillisen leikin menetelmä työelämän käyttöön. Menetelmäoppaan laatiminen on edennyt kehämäisesti. Menetelmäoppaan pohjana toimivat teorian tieto, asiantuntijakeskustelut ja omat menetelmän kokeilukertani.

10 Arviointi ja luotettavuus

Tämän kehittämistutkimuksen tarkoituksena ei ole ollut tutkia jonkin asian todellista asianlaia vaan kehittää jotain paremmaksi. Itse olen tutkijana vaikuttanut tutkimuksen suuntaan ja tuloksiin. Tutkimukseen ovat vaikuttaneet omat aiemmat tietoni ja kiinnostuksenkohteeni, joiden perusteella olen tehnyt valintoja ja päätynt nojaamaan kehittämistyön teoriassa tiettyyn kirjallisuuteen ja tutkimuksiin. Toisaalta taas näen, että oma kokemukseni alalta on ollut hyödyksi kehittämistutkimusta tehtäessä, koska näin uskon saaneeni tuotua kehittämistyöhön laajempaa näkemystä ja olen pystynyt suuntaamaan kehittämistyötä olennaisiin asioihin.

Lomakehaastattelun perusteella saatu aineisto on suppea eikä sen pohjalta saatu tieto ole yleistettävissä. Aineisto vastasi kuitenkin riittävästi tarkoitukseensa, joka oli saada vastaanottoperhetoiminnan näkemyksiä kehittämistyön pohjaksi.

Opinnäytetyöni arviointi koostuu kolmesta osa-alueesta; prosessin arvioinnista, lopputuloksen arvioinnista sekä vaikutusten arvioinnista.

10.1 Kehittämisprosessin arviointi

Kehittämistyö ammatillisen leikin parissa on ollut mielenkiintoista ja innostavaa. Uuden menetelmän kehittämistyö on kuitenkin laaja ja pitkäkestoinen prosessi, eikä kaikkia sen osa-alueita ole ollut mahdollisuutta käsitellä tässä opinnäytetyössä. Haasteena tässä prosessissa onkin ollut päättää mihin suunnata tutkimusta ja miten rajata tutkittavaa asiaa.

Aiheen valinnan jälkeen tutustuin ammatilliseen leikkiin käymällä keskustelua yhteistyökumppanin kanssa heidän käytännön kokemuksistaan ammatillisen leikin käytöstä. Tutustuin menetelmään myös kokeilemalla sitä käytännössä osana omaa työtäni ja kirjaamalla kokemukset omaan opinnäytetyöpäiväkirjaani. Omat kokemukseni menetelmästä olivat positiivisia. Leikissä lapset kertoivat asioista, jotka heille olivat juuri sillä hetkellä ajankohtaisia ja tärkeitä.

Eräs lapsi myös kertoi leikin avulla hyvin jäsentyneesti oman näkemyksensä siitä, miten taapamistilanteen tulisi sujua. Omat kokemukseni vahvistivat päätöstäni jatkaa opinnäytetyötä tästä aiheesta. Omien kokemusten pohjalta muodostui myös opinnäytetyöni kaksi näkökulmaa, jotka ohjaavat menetelmän kehittämistä; lapsen oman asiakasprosessi sekä palvelun kehittäminen.

Kehittämisprosessin aikana pidin päiväkirjaa, johon kirjasin tekemiäni asioita, käymiäni keskusteluja sekä havaintoja ja pohdintoja aiheesta ja prosessista. Päiväkirja toimi muistin tukena ja sen pohjalta oli mahdollista palata aiempiin keskusteluihin tai ajatuksiin työn kuluessa.

Tutkimuksellisesti olisi ollut mielenkiintoista tutkia ammatillista leikkiä käytännössä ja selvittää miten leikin keinoin on mahdollista saada lapsen näkemyksiä esiin. Omassa opinnäytetyössäni tämä tutkimus olisi kuitenkin ollut itselleni haasteellista niin tutkimuseettisestä näkökulmasta kuin käytännön toteutuksen osaltakin. Päädyin tässä opinnäytetyössä tutkimuksellisesti kartoittamaan lapsen osallisuuden toteutumista vastaanottoperheoiminnassa ja leikin käyttöä menetelmänä. Tutkimusmenetelmänä käytin sähköistä lomakehaastattelua. Lomakehaastattelun laatiminen oli itselleni uutta ja vaati hieman perehtymistä asiaan, jotta osasin muotoilla kysymykset tarkoituksenmukaisesti. Myös sähköisen lomakkeen käyttö vaati perehtymistä.

Opinnäytetyön toiminnallinen osuus koostui menetelmäoppaan laatimisesta. Prosessin aikana selkeni, ettei uudesta menetelmästä ole vielä tässä vaiheessa mahdollista tehdä kaikenkattavaa, lopullista opasta menetelmästä. Päädyin näin ollen tekemään muokattavissa olevan oppaan, joka kuitenkin antaa olennaiset tiedot menetelmästä ja jonka perusteella menetelmää on mahdollista lähteä kokeilemaan käytännössä. Menetelmäopas toimii näin perustana tulevalle menetelmän käytännön kehittämistyölle ja mahdolliselle jatkotutkimukselle aiheesta. Menetelmäoppaan koostamisessa haasteena oli aiemman tiedon puute aiheesta ja jouduinkin paljon pohtimaan sitä, missä määrin toisista menetelmistä saatuja tietoja ja kokemuksia voidaan soveltaa ammatillisen leikin määrittelyssä.

Tässä opinnäytetyössä pääyhteistyökumppanina oli Pesäpuu ry, joka kehittää ammatillisen leikin menetelmää ja toisena yhteistyökumppanina taas oli kunnallinen vastaanottoperhetoiminta, jonka käyttöön menetelmää sovellettiin. Pesäpuu ry on keskittynyt kehittämään menetelmää pitkäaikaisen perhehoidon tarpeisiin ja tämän opinnäytetyön myötä halusin selvittää ja kehittää menetelmän käytettävyyttä lyhytaikaisessa perhehoidossa vastaanottoperheoiminnassa. Usean yhteistyökumppanin välissä toimiessa oli haasteita ja lisäksi tuli vielä huomioida oppilaitoksen asettamat vaatimukset opinnäytetyölle sekä tutkimuslupaa varten vaaditut asiat. Yhteydenpitoa opinnäytetyön asioista oli siis moneen suuntaan ja haasteena olikin kaikkien osapuolten pitäminen ajan tasalla.

10.2 Lopputuloksen arviointi

Opinnäytetyöni lopputuloksena oli tarkoituksena syntyä opas ammatillisesta leikistä. Ammatillinen leikki on menetelmänä uusi ja menetelmän kehittämistyöhön kuuluu kehämäisesti etenevät suunnittelu, toteutus, havainnointi, arviointi ja edelleen kehittäminen. Oppaan oli tarkoitus toimia johdatuksena menetelmän käyttöön, jotta tätä uutta menetelmää olisi mahdollista kokeilla käytännössä vastaanottoperheteroiminnassa ja muualla lastensuojelun kentällä Pesäpuu ry:n kautta. Saatujen kokemusten myötä menetelmää on mahdollista arvioida ja kehittää edelleen.

Oppaan tarkoituksena oli olla riittävän selkeä, ymmärrettävä ja käytännönläheinen, jotta se mahdollistaa menetelmän kokeilun käytännössä. Koska menetelmä on uusi ja vasta kehitteillä ei oppaan ollut mahdollista tässä vaiheessa olla kaikenkattava, vaan opasta oli tarkoitus myöhemmin muokata saatujen kokemusten ja kehittämistyön pohjalta.

Pyysin oppaasta palautetta Pesäpuu ry:ltä ja sovimme tapaamisen, jossa kävimme oppaasta keskustelua palautteen ja kehittämistyön näkökulmasta. Keskustelun pohjalta päädyimme siihen, että tässä vaiheessa kehittämistyötä ei ole mahdollista vielä julkaista varsinaista opasta menetelmästä. Ammatillisesta leikistä tarvitaan lisää käytännön kokemusta ja tietoa, jotta menetelmäopas on mahdollista koostaa. Varsinaisen menetelmäoppaan sijaan päädyimme siihen, että kehittämäni materiaali tulee toimimaan perehdytysmateriaalina pienen lapsen osallisuudesta ja leikin mahdollisuuksista menetelmänä. Lisäksi perehdytysmateriaaliin liitetään esite, jossa kerrotaan kehitteillä olevasta ammatillisen leikin menetelmästä. Esitteen tarkoituksena on rohkaista kokeilemaan leikkiä käytännön työskentelyssä, jotta menetelmän soveltuvuudesta vastaanottoperheteroiminnan käyttöön saadaan kokemusta kehittämistyön pohjaksi. Keskustelun pohjalta päädyimme myös rajaamaan perehdytysmateriaalin kohderyhmää ja toiveena oli, että materiaali olisi suunnattu vastaanottoperheteroiminnan ja laajemminkin lyhytaikaisen perhehoidon perhehoitajien käyttöön.

Koostamani materiaalin tarkoituksen muuttuessa vaati materiaali jonkin verran muutoksia, vaikka runko ja tiedollinen sisältö pysyi pääpiirteittäin samana. Keskustelutilaisuudessa saamassani palautteessa materiaalista toivottiin vielä selkeämpää ja käytännönläheisempää. Lisäksi tulisi vielä huomioida vahvemmin kohderyhmä, jolle materiaali on suunnattu. Vastaanottoperheteroiminnan perhehoitajat ovat monimuotoinen ryhmä aiemman koulutustaustansa ja kokemuksensa suhteen. Osalla perhehoitajista on sosiaalialan koulutus ja vahva kokemus lastensuojelutyöstä ja toisilla taas ei ole sosiaalialan pohjakoulutusta ja lastensuojelutyö voi olla uutta. Saamani palautteen pohjalta varsinkin ammatillisen leikin menetelmän käytöstä toivottiin vielä selkeämpää ja kohta kohdalta etenevää. On myös hyvä avata tarkemmin aikuisen roolia leikin aikana ja lähteä itsestään selvänkin tuntuista perusasioista, kuten siitä miten aikuisen kannattaa asettua leikin aikana lapsen kanssa istumaan lattialla.

Oppaalle alun perin asettamiani tavoitteita en siis kaikilta osin pystynyt saavuttamaan kehittämistyön tässä vaiheessa, koska käyttötarkoituksen myötä oppaan sijaan tuotoksesta tulikin perehdytysmateriaali laajemmin osallisuudesta ja leikistä ja menetelmästä käytännönläheinen esite. Tässä muutoksessa tuli mielestäni hyvin esiin kehittämistyön haasteet ja toisaalta myös mahdollisuudet. Alkuperäisiin suunnitelmiin voidaan joutua tekemään suuriakin muutoksia ja kehittämistyö vaatii myös paljon aikaa, työtä ja kokemusten keräämistä ja niiden tarkastelua. Toisaalta taas voidaan kehittämistyön voimavarana ja mahdollisuutena nähdä se, että kehittämisen tuloksia ei voi etukäteen tietää ja työn tuloksena voisi syntyä sellaistaakin mitä ei ole aiemmin osattu ajatella.

10.3 Ammatillisen leikin vaikutusten arviointi

Tutkimuskysymyksenäni oli selvittää ja pohtia, miten ammatillinen leikki soveltuu lapsen näkemysten kuulemiseen vastaanottoperheessä lapsen sijoituksen aikana. Asiakkaiden osallisuus on teema, joka on viime aikoina puhututtanut paljon sosiaali- ja terveysalalla. Pienten, alle kouluikäisten, lasten osallisuuden vahvistaminen lastensuojelutyössä on kuitenkin ollut vähäistä viime vuosiin saakka. Tässä opinnäytetyössä käsitellyn ammatillisen leikin menetelmän laajemmat tavoitteet ovat lisätä ja vahvistaa pienten lasten osallisuutta vastaanottoperhe toiminnan ja lastensuojelun työkäytännöissä. Ammatillisella leikillä on hyvät mahdollisuudet tulevaisuudessa vastata tähän tavoitteeseen osallisuuden lisääntymisestä. Ammatillinen leikki mahdollistaa lapsen kohdatuksi tulemisen ja leikin kautta lapsi voi tuoda omia ajatuksiaan ja näkemyksiään esiin lapselle ominaisella tavalla. Leikin kautta lapsen kanssa työskentelevän aikuisen on mahdollista paremmin ymmärtää lapsen maailmaa, miten hän kokee asiat, mitä hän ajattelee tai mitkä asiat ovat hänelle tärkeitä juuri tässä hetkessä.

Ammatillisen leikin käytössä lastensuojelun kentällä on myös haasteita ja uhkatekijöitä, jotka tulee huomioida menetelmän kehittämistyössä. Leikki itsessään on toimintamuotona lapsilähtöinen ja lapselle turvallinen.

Ammatillisessa leikissä on tarkoituksena käsitellä menetelmän avulla jotain tiettyä teemaa, jonka useimmiten aikuinen on valinnut ja josta haluaa ymmärtää lapsen näkemyksiä. Soveltuva teema tulisi pystyä valitsemaan yksilöllisesti lapsen ja hänen tilanteensa mukaan, jotta toiminta on lapselle psyykkisesti turvallista, eikä vaaranna hänen turvallisuudentunnettaan. Menetelmää käyttävän aikuisen tulee siis tuntea lapsi hyvin, jotta hän pystyy suunnittelemaan toiminnassa käsiteltäviä teemoja lapsilähtöisesti ja huomioimaan lapsen yksilölliset tarpeet. Vaarana on, että aikuinen ei ole pystynyt onnistuneesti arvioimaan ja suunnittelemaan lapselle turvallista käsiteltävää teemaa tai teemaan johdatteluna toimiva tarina tai muu materiaali ei vastaa lapsen tarpeisiin. Tällöin toiminta ei vastaa tavoitteeseen lapsen kohdatuksi tulemisesta, vaan voi päinvastoin aiheuttaa lapselle ahdistusta ja vaarantaa hänen psyykkistä ja emotionaalista hyvinvointiaan.

Leikki toimintamuotona on lapselle ominaista, mutta leikkiminen ei usein ole aikuiselle helppoa. Aikuisen rooli leikissä on haastava, kun tarkoituksena ei olekaan ohjata lasta vaan antaa lapsen viedä leikkiä eteenpäin. Voidaan ajatella leikkitilanteessa vallan olevan lapsella ja vaikka tämä antaa lapselle mahdollisuuden tasavertaisempaan kohtaamiseen ja on leikin etu verrattuna moneen muuhun menetelmään, vaatii se aikuiselta paljon. Aikuisen tulee kyetä sopeutumaan totutusta poikkeavaan rooliin lapsen kanssa toimiessaan ja heittäytymään avoimesti lapsen maailmaan. Tämä voi vaatia asennemuutosta ja arvojen uudelleen tarkastelua monessa tilanteessa. Leikki on vuorovaikutusta ihmisten välillä, tässä menetelmässä lapsen ja aikuisen välillä. Molempien leikkiin osallistujien vuorovaikutustaidoilla on siis merkitystä leikkitilanteen onnistumisessa. Aikuisella tulee olla hyvät vuorovaikutustaidot sekä herkkyyttä ja aitoa halua lapsen kuulemiseen ja aitoon kohtaamiseen.

Leikkiminen lapsen kanssa edistää lapsen luottamuksellisen suhteen syntymistä aikuiseen, mutta ei kuitenkaan tapahdu hetkessä. Mielestäni käytettäessä leikkiä tavoitteellisena menetelmänä tulisi lähtökohtana olla lapsen tunteminen ja luottamuksellinen suhde, jotta menetelmä on lapselle turvallinen. Luottamuksellisen suhteen luominen vaatii aikaa ja useita kohtauksia, joten menetelmää ei voi mielestäni käyttää yksittäisellä tapaamisella vaan se on pitkäkestoisempi prosessi. Menetelmää käytettäessä tulee pohtia sitä, kuka menetelmää käyttää työskentelyssä lapsen kanssa. Onko esimerkiksi lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä riittävästi aikaa ja resursseja tavata lasta niin usein, että luottamuksellisen suhteen syntyminen on mahdollista?

Lapsen ollessa sijoitettuna perheeseen, usein perhehoitaja on se työskentelyssä mukana oleva aikuinen, joka tuntee lapsen kaikkein parhaiten. Voisi siis ajatella, että perhehoitajalla on jo valmiiksi luottamuksellinen suhde lapseen ja aikaa lapsen kanssa työskentelylle eli hänen kanssaan lapsen olisi helppo lähteä leikkimään osana arkea. Lapsen ollessa sijoitettuna lastensuojelulaitokseen taas laitoksen työntekijät ja omahoitajat ovat lapselle läheisimpiä. Tulee kuitenkin pohtia kriittisesti myös perhehoitajan tai omahoitajan kautta saadun tiedon luotettavuutta, erityisesti sijaishuollon valvonnan näkökulmasta. Lapsella tulisi olla luottamuksellinen suhde johonkin sijaishuoltoapaikan ulkopuoliseen aikuiseen, jotta hänen on mahdollista tuoda esiin esimerkiksi kokemuksiaan kohtelustaan sijaishuoltoapaikassa.

Ammatillisen leikin menetelmää kehitettäessä on pohdittava, miten menetelmän kautta saatuja lapsen näkemyksiä ja näkökulmia käytetään ja hyödynnetään. Asioita on pohdittava niin käytännön tasolla kuin vaikuttamisen tasolla. Käytännön tasolla on ratkaistava esimerkiksi leikkitilanteiden dokumentoinnin toteuttaminen. Leikkitilanteessa aikuinen on tiiviisti vuorovaikutuksessa lapsen kanssa osallistuessaan leikkiin, jolloin samanaikainen havainnointi tai dokumentointi on haastavaa. Leikkimenetelmää voisi olla paras toteuttaa esimerkiksi työparityöskentelynä, toisen aikuisen toimiessa leikkijänä ja toisen havainnoijana. Työparityöskentely voisi lisätä ymmärrystä lapsen näkemyksistä, kun kokemuksia ja havaintoja olisi

mahdollista käsitellä reflektoiden työparin kanssa. On ratkaistava, kenelle tai missä tilanteissa lapsen näkemyksiä tuodaan esiin ja mihin näillä näkemyksillä on mahdollista vaikuttaa, niin lapsen omassa asiakasprosessissa kuin palvelujen kehittämisessä. Lapsen oman asiakasprosessin kannalta ajattelen tärkeäksi käsitellä lapsen näkemyksiä ainakin lapsen vastuusosiaalityöntekijän kanssa ja myös lapsen omien vanhempien kanssa. Voisi olla esimerkiksi mahdollista kertoa lapsen asiakasneuvottelussa leikin sisällöstä ja käydä reflektoiden yhteistä keskustelua leikin kautta heränneistä ajatuksista ja näkökulmista. Lapsen näkemysten käsittely voisi vahvistaa lapsen asemaa lastensuojelun asiakasprosessin keskiössä ja auttaa niin lapsen vanhempia kuin työntekijöitä ymmärtämään lapsen näkökulmia asioihin.

Suurin haaste ammatillisen leikin menetelmässä on mielestäni sen kautta saadun tiedon mahdollinen tulkinta. Ammatillinen leikki on tavoitteellinen menetelmä eli tavoitteena on tuottaa tietoa lapsesta ja hänen näkemyksistään. Tavoitteena tulee olla kuulla ja kohdata lasta ja näin lisätä ymmärrystä lapsen tilanteesta. Menetelmän uhkana on kuitenkin se, että leikkiä pyrittäisiin käyttämään keinona selvittää asioiden todellista asianlaitaa, kuten lapsen todellisia kokemuksia. Menetelmää käytettäessä tulee koko ajan muistaa, että kysymys on leikistä, josta ei saa eikä ole mahdollista tehdä tulkintoja tai johtopäätöksiä. Sadutusmenetelmän haasteet ovat olleet samankaltaisia ja sadutuksesta tehtyjen tutkimustenkin mukaan aikuisella on hyvin haastavaa tai mahdotonta siirtää syrjään omia ennakkokäsityksiään ja tarvetaan tehdä tulkintoja lapsen esiin tuomista asioita (Karlsson & Karimäki 2012, 197-202). Lastensuojelun kentällä väärillä tulkinnoilla voi olla vakavia vaikutuksia, jos niitä käytetään päätöksenteon perusteina. Menetelmän kehittämisessä olisi siis pystyttävä ratkaisemaan nämä haasteet tulkinnoista ja ne tulee vahvasti huomioida ja tuoda esiin, kun menetelmän käyttöön perehdytetään tai koulutetaan.

Lapsen leikissä tuottamien asioiden käsittely ja hyödyntäminen käytännössä vaatii vielä keskustelua ja kehittämistyötä. Lapsen leikin kautta esiin tuomien tiedon hyödyntämisessä nähtiin haasteita myös tämän opinnäytetyön puitteissa käydyissä keskusteluissa ja haastatteluaineiston perusteella. Tässä opinnäytetyössä kehittämistyön tuloksena syntyneen näkemyksen mukaan onkin tärkeää, että lapsen leikeissä tuottamaa tietoa ei suoraan käytetä lastensuojelulain mukaisen lapsen kuulemisen tai lapsen mielipiteen ilmaisemisen välineenä. Menetelmän tarkoituksena ja tavoitteena ei siis voi olla tuottaa tietoa lapsen ja perheen tilanteesta, vaan lisätä ymmärrystä lapsen näkökulmasta ja hänen näkemyksistään.

11 Pohdinta ja jatkotutkimusaihe

Tämän opinnäytetyön ja kehittämistyön kohteena oli asiakasryhmä ja palvelumuoto, joista ei löydy juuri lainkaan aiempaa tutkimuksellista tietoa. Alle kouluikäisten lasten kokemuksia tai näkemyksiä sijaishuollosta käsitteleviä tutkimuksia ei Suomessa ole vielä tehty. Perhehoitoon sijoitettujen lasten kokemuksia on käsitelty muutamissa tutkimuksissa (esim. Laakso 2019), mutta vastaanottoperheisiin sijoitettujen lasten kokemuksia ei näissäkään ole kartoitettu.

Tutkimuksista tai tilastoista ei myöskään löytynyt tietoa siitä, kuinka suuri osa tällä hetkellä huostaanotetuista lapsista on aiemmin ollut sijoitettuna vastaanottoperheeseen. Uskoakseni hyvin monella huostaanotetulla lapsella saattaa olla kokemusta vastaanottoperheestä, joillakin useaan kertaan kiireellisesti sijoitetulla lapsella, jopa useammastakin eri vastaanottoperheestä. Uuden lastensuojelulain myötä perhehoidosta on tullut ensisijainen vaihtoehto laitoshoidon nähden ja se näkyy myös vastaanottoperheisiin sijoitettujen lasten määrissä. Monen lapsen polku sijaishuollossa alkaa sijoituksella vastaanottoperheeseen vastaanottolaitoksen sijaan ja jatkuu siitä huostaanoton kautta pitkäaikaiseen sijaishuoltoon sijaisperheisiin, ammatillisiin perhekoteihin tai lastensuojelulaitoksiin. Vastaanottoperheisiin on ollut sijoitettuna myös lapsia, joille sijoitus on jäänyt yhdeksi elämänvaiheeksi ja he ovat päässeet palaamaan takaisin kotiin, mahdollisesti parempien kohdistettujen tai vahvempien tukitoimien turvin. Näiden lasten ja perheiden kokemuksia olisi myös hyvä kartoittaa ja tutkia, jotta voitaisiin löytää niitä tekijöitä, jotka mahdollistivat oikeanlaisen tuen ja perheen tilanteen kohentumisen.

Tämä opinnäytetyö tuo osaltaan esiin vastaanottoperheisiin sijoitettuja lapsia asiakasryhmänä. Vastaanottoperhesijoituksen aikana lapsen tilanne on usein hyvin erilainen kuin pitkäaikaisen perhesijoituksen aikana ja siksi on tärkeää, että myös heidän näkökulmansa huomioidaan kehitettäessä perhehoitoa. Pienten lasten osallisuutta vahvistavaa kehittämistyötä on suunnitelmissa laajentaa tulevaisuudessa koskemaan myös vastaanottoperheissä asuvia lapsia ja tälle tulevalle kehittämistyölle opinnäytetyö on ollut luomassa pohjaa. Opinnäytetyössä käsitelty menetelmä tuo yhden mahdollisuuden jatkossa tutkia tarkemmin vastaanottoperheisiin tai laajemmin sijaisperheisiin sijoitettujen leikki-ikäisten lasten kokemuksia ja näkemyksiä. Näitä näkemyksiä ja kokemuksia voitaisiin hyödyntää jatkossa kehitettäessä palveluja lapsen näkökulmat entistä paremmin huomioiviksi.

Lähteet

Painetut

Hiitola, B., 2000. Parantava leikki. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Hotari, K-E., Oranen, M. & Pösö 2013. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Tampere: Juvenes Print, 149-164.

Hyvärinen, S., Pösö, T. (toim.) 2018. Lasten haastattelu lastensuojelussa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Jernberg, A., Booth, P. 2003. Theraplay. Vuorovaikutusterapian käsikirja. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Kananen, J. 2012. Kehittämistutkimus opinnäytetyönä. Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Tampere: Yliopistopaino - Juvenes print oy.

Karlsson, L.& Karimäki, R. (toim.) 2012. Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Koivula, M., Siippainen, A., Eerola-Pennanen, P. 2017. Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Tampere: Vastapaino.

Tuomi, J. ja Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Tammi.

Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa - Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.

Sinkkonen, J., Tervonen-Arnkil, K. (toim.) 2015. Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Duodecim. Tallinna: Printon.

Sähköiset

Helsingin kaupunki. Palvelukuvaus. Lyhytaikainen sijoitus vastaanottoperheeseen. Viitattu 29.12.2018. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/hallinto/palvelut/palvelukuvaus?id=3432>

Korhonen, S. 2019. Iloa vanhemmuuteen - vuorovaikutusleikkiopas vanhemmille. THL. Viitattu 26.1.2019. https://thl.fi/documents/10542/473773/esite_vuorovaikutusleikkiopas.pdf

Laakso, R. 2019. "Ne näki musta": Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Raportti 1/2019. THL. Helsinki: PunaMusta oy. Viitattu. 9.2.2019. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137484/URN_ISBN_978-952-343-267-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lastensuojelulaki. 2007. Viitattu 22.1.2019. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#P42>

Olli, J. 2014. Tulla kuulluksi omana itsenään - vammaisten lasten ja nuorten toimijuuden tukeminen. Teoksessa Gissler, M., Kekkonen, M., Känkänen, P., Muranen, P. Wrede-Jäntti, M. Nuoruus toisin sanoen, nuorten elinolot vuosikirja 2014, 152-160. THL. Viitattu 25.1.2019 http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/120384/THL_2014_TEE019_09062015.pdf?sequence=5&isAllowed=y

- Olli, J. 2017. Puhumattomalla lapsellakin on oikeus yhdenvertaisuuteen. Lapsenoikeudet.fi - sivusto. Viitattu 25.1.2019. <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-paiva-ja- viikko/2017-yhdenvertaisuus/asiantuntijakirjoitukset/>
- Palsanen, K. 2013. Yhteistutkiminen. Opas sosiaalityöhön. Soccan työpapereita 2013:3. Viitattu 27.1.2019. http://www.socca.fi/files/2335/Yhteistutkiminen-opas_sosiaality- ohon_2.0_Kati_Palsanen.pdf
- Planting, P., Särkiö, H. 2018. Kirahvi loikkaa leikkiin - ammatillinen leikki osana sosi- aalityötä. Pesäpuu ry. Blogi. Viitattu 29.12.2018. <https://pesapuu.fi/2018/11/kirahvi-loikkaa- leikkiin/>
- Pollari, K. & Toivonen, V. 2016. Vammaisen lapsen näkemysten selvittäminen. THL. Helsinki. Viitattu 26.1.2019. <http://lskl.e-julkaisu.com/vammaisen-lapsen-nakemysten-selvittaminen/>
- Rautio, P. 2004. Lasta pitäisi kuunnella entistä enemmän huostaanotoissa ja sijoituksissa. Uu- tiset 2004. Lapin Yliopisto. Viitattu 10.2.2019. <https://www.ulapland.fi/news/Lasta-pitaisi- kuunnella-entista-enemman-huostaanotoissa-ja-sijoituksissa/i5psmaft/d0a78692-e981-4a5c- bdb2-77413ebe12ef>
- Sinko, P. (toim.) 2016. Rajapinnoilla - lapsen erityisten tarpeiden huomioiminen sijaishuol- lossa. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki. Viitattu 8.1.2019. <https://www.lskl.fi/materi- aali/lastensuojelun-keskusliitto/Rajapinnoilla1.pdf>
- THL. 2009. Varhaiskasvatus sairaalassa. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino. Viitattu 26.1.2019. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80411/031be050-e9a8-4dfd-b0c6- 2cf871d05128.pdf?sequence=1>
- THL. 2018. Lapsen osallisuus. Viitattu 11.1.2019 <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasi- kirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus>
- THL. 2019. Lapsi ja kriisi. Lastensuojelun käsikirja. Viitattu 11.4.2019. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/kriisityo/lapsi- ja-kriisi>
- YK. 1991. Yleissopimus lapsen oikeuksista. Viitattu 10.2.2019. <https://www.unicef.fi/lapsen- oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>
- YK. 2009. Lapsen oikeus tulla kuulluksi. YLEISKOMMENTTI NRO 12. Lapsen oikeuksien komitea. Viitattu 29.12.2018. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_12_jul- kaisu.pdf

Liitteet

Liite 1: Saatekirje.....	41
Liite 2 Lomakehaastattelu.....	42
Liite 3: Perehdytysmateriaali lapsen osallisuuteen	45
Liite 4: Esite ammatillisesta leikistä	53

Liite 1: Saatekirje

Hei!

Olen Laurea Ammattikorkeakoulun sosionomi-opiskelija ja vastaanottoperheen perhehoitaja. Teen opinnäytetyötä aiheesta Ammatillinen leikki menetelmänä pienen (3-5v) lapsen osallisuuden vastaanottoperheessä. Opinnäytetyö tehdään yhteistyössä Pesäpuu Ry:n pienten lasten osallisuutta vahvistavan Kirahvi-hankkeen kanssa. Ammatillinen leikki on kehitteillä oleva menetelmä, joka pohjautuu leikki-ikäisen lapsen osallisuutta vahvistavaan Kirahvi-kehittämistyöhön.

Opinnäytetyön tarkoituksena on kehittää ammatillisen leikin menetelmää vastaanottoperhetoiminnan käyttöön soveltuvaksi ja laatia ammatillisesta leikistä menetelmäopas. Menetelmän tavoitteena on saada leikki-ikäisen lapsen näkemykset esiin, jotta lapsen näkemyksiä voidaan hyödyntää niin hänen omassa asiakasprosessissaan kuin vastaanottoperhetoiminnan kehittämisessä.

Opinnäytetyöni tuloksena syntyvän menetelmäoppaan kehittämistä varten pyydän teitä vastaamaan oheisen haastattelulomakkeen kysymyksiin. Kyselyyn osallistuminen on vapaaehtoista. Lomakkeen täyttämällä annat suostumuksen käyttää vastauksia tutkimuksessa. Kyselyn vastaukset säilytetään luottamuksellisesti ja hävitetään opinnäytetyön valmistuttua kokonaisuudessaan. Opinnäytetyössä ei tule esiin vastaajien henkilöllisyyttä. Lisätietoja voit pyytää minulta sähköpostitse xxxxxx@xxxxxx

Liite 2 Lomakehaastattelu

Lapsen osallisuus

Kyselyn tässä osiossa kartoitetaan leikki-ikäisen lasten osallisuuden toteutumista ja näkemysten huomioimista vastaanottoperheteroiminnassa. Kyselyssä lapsella tarkoitetaan leikki-ikäistä, 3-5vuotiasta lasta.

* Required

1. Olen *

Mark only one oval.

- Perhehoitaja
- Työntekijä

1. Onko käsite osallisuus sinulle tuttu? Mitä ajattelet lapsen osallisuuden tarkoittavan? *

2. Millainen merkitys mielestäsi on lapsen omilla näkemyksillä hänen tilannettaan arvioitaessa tai jatkosuunnitelmia tehtäessä? *

3. Mitä keinoja käytät työssäsi lapsen ajatusten ja näkemysten tavoittamiseksi? *

2. 4. Miten tuot lapsen näkemyksiä esiin muille lapsen kanssa työskenteleville? *

3. 5. Miten lapsen omia näkemyksiä on huomioitu lapsen jatkosuunnitelmissa tai sijoituksen aikaisissa käytännöissä? *

Leikki

Kyselyn tässä osiossa kartoitetaan miten vastaanottoperhetoiminnassa käytetään leikkiä lasten kanssa työskentelyn tukena. Kyselyssä lapsella tarkoitetaan leikki-ikäistä, 3-5-vuotiaasta lasta.

6. Havainnoitko lapsen leikkiä osana omaa työtäsi? Miten? *

7. Leikitkö yhdessä sijoitetun lapsen kanssa? Miten ja millaisia leikkejä? *

8. Onko yhdessä leikkiminen lisännyt ymmärrystäsi lapsen tilanteesta? Miten? *

9. Oletko käyttänyt leikkiä tavoitteellisena menetelmänä työskentelyssä sijoitetun lapsen kanssa? Miten? *

10. Koetko leikin soveltuvan tavoitteelliseksi menetelmäksi vastaanottoperhetoimintaan tuomaan lapsen näkemyksiä esiin? Kerro miksi tai miksi ei? *

Liite 3: Perehdytysmateriaali lapsen osallisuuteen

Leikin mahdollisuudet lapsen osallisuuden vah- vistamisessa

Perehdytysmateriaali

Carolina Winstén

Lapsen osallisuus

Lapsen osallisuus lastensuojelussa tarkoittaa lapsen oikeutta osallistua neuvotteluihin, saada tietoa ja vastauksia kysymyksiinsä, tulla kuulluksi ja kertoa omat tietonsa.

Lapsen oikeus osallisuuteen on määritelty ihmisoikeussopimuksissa, kuten YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa sekä Suomen laissa. YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksessa on määritelty jokaisella lapsella, joka kykenee muodostamaan näkemyksensä, olevan oikeus ilmaista näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä vapaasti. Hänellä on oikeus saada tietoa, mutta lasta on myös suojeltava hänelle vahingolliselta tiedolta. Lapsella, joka ei voi asua omassa perheessään on oikeus erityiseen suojeluun ja tukeen.

Lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Tarvittaessa lapsen kanssa on käytettävä keskustelun lisäksi sellaisia keinoja, joiden avulla hänen on helpompi ymmärtää asioita ja tuottaa omia näkemyksiään. Pieni lapsi voi ilmaista näkemyksiään esimerkiksi kehonkielellä, leikin, piirtämisen tai maalaamisen keinoin.

Lapsen osallisuus lastensuojelussa

Lapsi on iästä riippumatta aina omassa lastensuojeluasiassaan asianomainen ja viranomaisilla on erityinen velvoite kohdella heitä tasa-arvoisesti yksilöinä, joilla on mahdollisuus vaikuttaa omien asioidensa käsittelyyn. Lapsen osallisuus on keskeinen periaate lastensuojelussa ja tämän vuoksi lapsella on erityinen oikeus saada tietoa ja ilmaista mielipiteensä. Lapsen näkökulma on otettava huomioon hänen asioitaan käsiteltäessä. Lastensuojelulain mukaan lasten osallisuuteen kuuluu lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen, lapsen puhevallan käyttö ja mahdollisuus edunvalvojan käyttämiseen.

Osallisuuden kokemus parantaa lapsen sijaishuollon tavoitteiden saavuttamista. Lapsi sitoutuu paremmin tehtyihin päätöksiin ja hänen uskonsa oman elämänsä vaikuttamismahdollisuuksiin paranee. Osallisuudella voidaan tarkoittaa lapsen osallistumista ja vaikuttamista lastensuojelun asiakasprosessissa, kuten sijaishuoltoapaikan valinnassa. Toisaalta taas osallisuudella voidaan tarkoittaa lapsen mahdollisuutta kertoa näkemyksiään ja vaikuttaa omaan arkeensa esimerkiksi sijaishuoltoapaikassa.

Lapsen osallisuudella on merkitystä myös sijaishuollon valvonnan kannalta. Jotta lapsen on mahdollista tuoda esiin sijaishuollossa mahdollisesti kokemansa epäkohdat, hänellä tulisi olla luottamuksellinen suhde johonkin sijaishuoltoapaikan ulkopuoliseen henkilöön. Hänellä tulisi olla myös kokemus siitä, että häntä kuunnellaan ja hänen kokemuksensa otetaan todesta ja huomioon ratkaisuja tehtäessä.

Aikuisten asenteet pohjana lapsen osallisuudelle

Lasten kanssa toimivien aikuisten tehtävänä on selvittää lasten kokemusmaailmaa, miten lapset toimivat ja ajattelevat ja miltä ammattilaisten toimintakulttuuri näyttää lasten silmin. Lapsen näkökulmien ja kokemusmaailman tavoittaminen on perusedellytys laadukkaalle päätöksenteolle ja ammattilaisten toiminnalle. Lasten toimijuutta ja osallisuutta edistävät ja estävät ammattihenkilöiden asenteet, kommunikaatiotaidot sekä organisaatioiden rakenteelliset seikat.

Lapsen osallisuutta edistävät asenteet:

- arvostava suhtautuminen lapseen ja lapsen toimintaan, kokemuksiin ja näkemyksiin;
- lapsen näkeminen yksilöllisenä kokonaisuutena, lapsen vahvuuksien näkeminen.
- Lapsen näkeminen oman elämänsä toimijana.
- Aikuisen kyky pohtia oman toimintansa, tilanteen tai ympäristön vaikutusta lapseen ja lapsen toimintaan.

Lapsen osallisuutta edistävät aikuisen kommunikointitaidot:

- Halu ja kyky kuulla lasta
- Pyrkimys dialogiseen, tasa-arvoiseen vuorovaikutukseen
- Kommunikointitaidot ja vaihtoehtoisten kommunikointimenetelmien osaaminen.
- Avoin asenne kuulla kaikkia lapsen käyttämiä kommunikointikeinoja

Lapsen osallisuutta edistävät rakenteet organisaatiossa:

- Lapsen näkeminen asiakkaana
- Aikaa lapsen kuulemiselle
- Organisaation arvopohjana lapsen ja hänen näkemystensä arvostaminen
- Arvopohjan tulee ohjata käytännön toimintaa

Vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen merkitys osallisuudelle

Kommunikaatio kehittyy vuorovaikutuksessa ja jokaisella lapsella on halua olla osallinen, saada tietoa ja ymmärrystä. Lapsen kasvaminen osallisuuteen tapahtuu vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Aikuisella tulee olla aito halu kuulla lasta, antaa aikaa ja läsnäoloa. Aikuinen tarvitsee myös herkkyyttä ja kykyä kuulla lapsen toiveet ja tarpeet.

Sijaishuoltoon sijoitetun lapsen turvattomuus kiintymyssuhteissaan sekä puutteet hoivassa ja huolenpidossa vaikuttavat hänen maailmankuvaansa ja omaan minäkuvaansa. Varhaisilla kokemuksilla on vaikutusta siihen, kokeeko lapsi itsensä tärkeänä ja pitääkö hän näkemyksiään arvokkaina ja ilmaisemisen arvoisina.

Lapselle tarjotut korjaavat kokemukset ja turvalliset kiintymyssuhdemallit vahvistavat lapsen käsitystä itsestään arvokkaana ja kyvykkäänä toimijana. Aikuisen tukea ja ymmärrystä saadessaan kiintymyssuhteissaan vaurioitunutkin lapsi voi oppia voivansa vaikuttaa asioihin ja saada kokemuksia siitä, että hänen näkemyksiään kuunnellaan.

Leikki

Leikki on lapselle ominainen, kokonaisvaltainen tapa toimia. Leikin kautta lapsi kehittyy ja oppii niin fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia taitoja sekä kehittää omaa minuuttaan ja persoonallisuuttaan. Leikki on myös vahvasti vuorovaikutusta ja yhteyttä niin itseen kuin toiseen ihmiseenkin.

Aikuisen osallistuminen lasten leikkeihin kehittää ja rikastuttaa lapsen leikkejä. Osallistuessaan leikkiin aikuinen pystyy ymmärtämään lapsen maailmaa kokonaisvaltaisemmin. Leikin kautta aikuiselle avautuvat lasten näkökulmat asioihin. Leikin merkitys lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutussuhteen rakentumisessa on myös suuri.

Leikki on lapselle luontainen tapa toimia ja se vahvistaa lapsen hyvinvointia, käsityksiä itsestä sekä lisää lapsen osallistumismahdollisuuksia. Leikin kautta lapsen on mahdollista ilmaista käsityksiään, kokemuksiaan ja tunteitaan.

Ammatillinen leikki

Ammatillinen leikki on kehitteillä oleva menetelmä, jonka tarkoituksena on kuulla lasta ja vahvistaa hänen osallisuuttaan. Ammatillisella leikillä tarkoitetaan suunnitelmallista leikkitilannetta, jolla on työntekijän määrittelemä tavoite ja käsiteltävä teema. Leikin teemaan johdatteluna voidaan käyttää esimerkiksi aihetta käsittelevää tarinaa. Menetelmän käytön tavoitteena on leikin keinoin selvittää lapsen ajatuksia ja näkemyksiä jostakin aiheesta, kuten vastaanottoperheessä asumisesta, tapaamisten toteuttamisesta tai tulevan sijaishuoltopaikan valinnasta.

Lapsen leikkiä on tarkoitus käyttää yhtenä välineenä, jonka avulla tuodaan työskentelyyn lapsen ajatuksia ja näkemyksiä. Leikkitilanteesta ja siitä syntyneestä tarinasta voidaan kertoa neuvottelussa, johon osallistuu lapsen kanssa työskentelyssä olevia ihmisiä. Tarkoituksena on käsitellä reflektoiden leikkiä ja yhteisen pohdinnan kautta saada ymmärrystä lapsen ajatuksista ja näkemyksistä.

Lisätietoa ammatillisesta leikistä:

<https://pesapuu.fi/toiminta/lapset-ja-nuoret-kehittajina/pienetlapset/>

Lähteet:

Karlsson, L.& Karimäki, R. (toim.) 2012. Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Koivula, M., Siippainen, A., Eerola-Pennanen, P. 2017. Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Tampere: Vastapaino.

Laakso, R. 2019. . "Ne näki musta": Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Raportti 1/2019. THL. Helsinki: PunaMusta oy.

Olli, J. 2014. Tulla kuulluksi omana itsenään - vammaisten lasten ja nuorten toimijuuden tukeminen. Teoksessa Gissler, M., Kekkonen, M., Känkänen, P.,Muranen, P. Wrede-Jäntti, M. Nuoruus toisin sanoen, nuorten elinolot vuosikirja 2014, 152-160. THL.

Pollari, K. & Toivonen, V.. 2016. Vammaisen lapsen näkemysten selvittäminen. THL. Helsinki.

Rautio, P. 2004. Lasta pitäisi kuunnella entistä enemmän huostaanotoissa ja sijoituksissa. Uutiset 2004. Lapin Yliopisto. Viitattu 10.2.2019.

Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa - Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.

Sinko, P. (toim.) 2016. Rajapinnoilla - lapsen erityisten tarpeiden huomioiminen sijaishuollossa. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.

THL 2009. Varhaiskasvatus sairaalassa. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino.

YK. 1991. Yleissopimus lapsen oikeuksista.

Ammatillinen leikki

Ammatillinen leikki on kehitteillä oleva menetelmä, jonka tarkoituksena on kuulla lasta ja vahvistaa hänen osallisuuttaan. Amatillisella leikillä tarkoitetaan suunnitelmallista leikkitilannetta, jolla on tavoite ja käsiteltävä teema. Leikin tekemään johdatteluna voidaan käyttää esimerkiksi ai-
hetta käsittelevää tarinaa.

Menetelmän käytön tavoitteena on leikin keinoin selvittää lapsen ajatuksia ja näkemyksiä jostakin aiheesta, kuten vastaanottoperheessä asumisesta, tapaamisten toteuttamisesta tai tulevan sijaishuol-
topaikan valinnasta.

Menetelmän kehittämistyötä varten tarvitaan käytännön kokemusta ammatillisen leikin mahdollisuuksista. Tämän esitteen tarkoituksena on rohkaista perhehoitajia leikkimään yhdessä lasten kanssa ja jakamaan kokemuksia työntekijöille.

Miksi leikkiä lapsen kanssa?

- Leikki on lapsen kieli, jolla hän kertoo asioita.
- Kun leikimme yhdessä lapsen kanssa voimme kuulla hänen ajatuksiaan ja mikä on hänelle tärkeää juuri nyt.
- Leikin kautta lapsi kertoo kokemuksiaan ja ajatuksiaan.

Leikin tarkoitus

Vastaanottoperheessä tarkoituksena voi olla kuulla lapsen ajatuksia:

- vastaanottoperheessä asumisesta
- lapselle tärkeistä henkilöistä tai asioista
- vanhempien tapaamisista ja yhteydenpidosta
- uuteen sijaisperheeseen muuttamisesta

Leikkivälineet

- Leikissä voi käyttää esimerkiksi muovieläimiä, palikoita, legoja, muovailuvahaa tai paperia ja kyniä.
- Valitse materiaali tai lelut, joita on helposti saatavilla ja mikä on lapselle mieluista.

Valmistautuminen

- Valitse leikille rauhallinen aika ja paikka
- Varaa riittävästi aikaa leikille
- Huolehdi että itselläsi ja lapsella on sopiva vireystila leikkiin keskittymiseen

Teema leikissä

- Teemaan johdatteluna voi käyttää aiheesta kertovaa kirjaa
- Pesäpuu Ry julkaisee kirjoja Kirahvi Mainiosta, jotka soveltuvat johdatteluksi leikin aihepiireihin
- Voit myös kertoa omin sanoin lyhyen tarinan aiheesta

Esimerkki 1

Tavoitteena kuulla lapsen ajatuksia vastaanottoperheessä asumisesta:

Tässä on kirahvi Mainio. Hän on kiva pieni kirahvi, jolla on pitkä kaula. Kirahvi Mainio asuu nyt seepraperheessä, jossa asuu myös seepraveli ja sisko. Kirahvi Mainion omat kirahvivanhemmat asuvat vuorilla ja kirahvi Mainio käy tapaamassa heitä. Tehdäänkö yhdessä kirahvi Mainiolle kodit?

Esimerkki 2

Tavoitteena kuulla lapsen ajatuksia uuteen perheeseen muuttamisesta:

Tässä on kirahvi Mainio. Mainio ei voi asua omien kirahvivanhempiensa luona ja siksi Mainio on asunut seepraperheessä. Siellä hän on leikkinyt seeprasiskon kanssa ja käynyt kivoilla retkillä. Nyt Mainio on muuttamassa norsuperheeseen asumaan. Siellä on norsuäiti ja norsuisä, jotka haluavat pitää Mainiosta huolta. Rakennetaanko yhdessä Norsuperheen koti sellaiseksi, kuin Mainio toivoo?

Miten leikkiä?

- Istu lapsen kanssa lattialle
- kysy lapselta haluaisiko hän rakentaa yhdessä kirahvi Mainion kodit
- kysy lapselta keitä kodeissa asuu ja anna lapsen valita leikkiin haluamansa hahmot
- Anna lapsen ohjata kotien rakentamista, hahmojen valintaa ja leikkiä.
- Auta tarvittaessa, mutta anna lapsen päättää millaisen maailman hän rakentaa tai keitä siihen kuuluu.

Aikuisen rooli leikissä

- Lähde rohkeasti leikkimään lapsen kanssa!
- Anna lapsen ohjata leikkiä, ole mukana myötäillen leikkiä
- Hyväksy leikissä myös epäjohdonmukaisuus tai kaoottisuus
- Satuttaa ei kuitenkaan saa
- Leikin aikana voit tehdä lapselle kysymyksiä tai ihmetellä ääneen.

Leikki tarinaksi

- Kirjaa ylös leikin tapahtumia, joko leikkitalanteessa tai heti sen jälkeen.
- Jos mahdollista voit myös videoida leikkiä tai pyytää toista aikuista kirjaamaan.
- Leikin loputtua voit kirjoittaa leikin tapahtumat tarinaksi ja lukea sen ääneen lapselle. Anna lapselle myös mahdollisuus korjata tarinaa halutessaan.

Leikin hyödyntäminen

- Kerro leikistä, tarinasta ja sen pohjalta syntyneistä ajatuksistasi ja havainnoistasi esimerkiksi omalle työntekijällesi.
- Keskustelkaa mitä ajatuksia lapsen leikki teissä herätti? Nousiko leikissä esiin asioita, jotka ovat lapselle tärkeitä?

Huomioitavaa

- Lapsen leikistä ei voida tehdä tulkintoja eikä leikissä esiin tulleita asioita voida käyttää tietoina lapsen asioista päätettäessä.
- Jos leikin sisällöstä herää huoli, on tärkeää, ettet kysele lapselta huolta herättäneestä asiasta tai johdattele lasta. Kirjaa leikissä esiin noussut huolenaihe mahdollisimman tarkasti ylös ja keskustele asiasta oman työntekijäsi tai lapsen sosiaalityöntekijän kanssa. He tekevät päätöksen, onko asiaa syytä selvittää tarkemmin ammattilaisten avulla.

Ammatillinen leikki on Pesäpuu Ry:ssä kehitteillä oleva menetelmä, joka pohjautuu leikki-ikäisen lapsen osallisuutta vahvistavaan Kirahvi-kehittämistyöhön. Lasten kanssa kehitettyjen tarinoiden pohjalta julkaistaan kirjasarja kirahvi Mainiosta. Kirjat käsittelevät kahdessa kodissa asumista, ikävää ja rakkautta. Kirahvi Mainion kirjat soveltuvat käytettäväksi leikin teemaan johdattelevana tarinana.